

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

KATEDRA HISTORIE

**Smutná historie Davidova lidu v pamětech poslední
třebíčské židovky**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Sára Hazuková

Historie se zaměřením na vzdělávání, HIST

Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Marie Fritzová Ph.D.

Plzeň 2020

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.

V Plzni dne 2. července 2020

.....
Sára Hazuková

Poděkování

Nejdříve bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce, Mgr. et Mgr. Marii Fritzové Ph.D., za podnětné rady a odbornou pomoc, kterou mi poskytovala při zpracování mé bakalářské práce a za čas, který mi věnovala.

Současně bych chtěla poděkovat mým dvěma narátorům, kteří mi poskytli rozhovory za účelem zpracování jejich životních příběhů, bez kterých by práce nebyla kompletní. Ráda bych poděkovala také své rodině za podporu.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta pedagogická

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení:	Sára HAZUKOVÁ
Osobní číslo:	P17B0020K
Studijní program:	B7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Historie se zaměřením na vzdělávání
Téma práce:	Smutná historie Davidova lidu v pamětech poslední třebičské židovky
Zadávací katedra:	Katedra historie

Zásady pro vypracování

Předpokládaný projekt bakalářské práce se zabývá problematikou židovského obyvatelstva města Třebíč, a to především problematikou žití v nelehkých dobách 2.světové války a v době po jejím skončení. Hlavními cíli předpokládané bakalářské práce bude analyzovat rozhovor s paní Susannou Urbanovou, poslední třebičskou židovkou. Během výzkumu budou analyzovány a komparovány její vzpomínky a její pohled na židovskou otázku v druhé polovině 20. století až do dnešních let. Práce se také bude zabývat historií města Třebíč jako takového a příchodem prvních Židů do dané lokality. Neopomenuta bude také rozporuplná osobnost Antonína Kaliny, takzvaného *Špravedlivého mezi národy*.

Předpokládaná osnova práce je následující: V první kapitole bude popsána historie Židů v Třebíči, včetně historie Židů na Moravě a vznik třebičského ghetta. Druhá kapitola se bude věnovat osudům židovských obyvatel za 2. světové války. Další kapitola popíše metodu orální historie, která je pro tuto práci klíčová. Následovat bude již samotné zpracování rozhovoru s paní Urbanovou. Závěr práce bude obsahovat zhodnocení tohoto tématu a pohled na dnešní židovské město v Třebíči.

Rozsah bakalářské práce:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

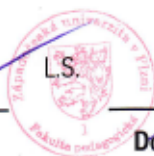
Seznam doporučené literatury:

- FIŠER, Rudolf. *Třebíč: osudy židovských domů (1724-1850)*. Třebíč: Pro KVIZ Třebíč vydalo vydavatelství FI-BOX, 2005. Edice Vysočiny. ISBN 80-85571-18-8.
- PRUKNER, Zdeněk. *Konec oázy na Třebíčsku*. Třebíč: Akcent, 2019. ISBN 978-80-7497-293-5.
- MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*. V Praze: Rybka, 2013. ISBN 978-80-87067-31-4.
- PAVLÁT, Leo, ed. *Židé – dějiny a kultura*. 3., dopl. vyd. V Praze: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4.
- KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. 3. dopl. vyd., V Akademickém nakladatelství CERM 1. vyd. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. ISBN 80-7204-285-8.
- HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*. Třebíč: Akcent, 2013. ISBN 978-80-7268-973-6.
- JOURA, Jiří. *Procházký starou Třebíčí*. Třebíč: Amaprint Kerndl, 2004. ISBN 80-239-3994-7.
- MILLER, Michael L. *Moraští Židé v době emancipace*. Přeložil Klára MÍČKOVÁ. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. *Židé – dějiny – paměť*. ISBN 978-80-7422-307-5.
- VANĚK Miroslav. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.
- LE GOFF Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6.
- HALBWACHS Maurice. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. ISBN 978-80-7419-016-2.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. et Mgr. Marie Fritzová, Ph.D.**
Katedra historie

Datum zadání bakalářské práce: **12. června 2019**
Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2020**

Vz.
Doc. RNDr. Pavel Mentlík, Ph.D.
děkan

Doc. PaedDr. Naděžda Morávková,
Ph.D.
vedoucí katedry

V Plzni dne 1. srpna 2019

Obsah:

Úvod.....	1
1 Židovský národ v historickém kontextu	3
1.1 Příklad židů na Moravu	4
1.2 Historie Davidova lidu v Třebíči	6
1.3 Vznik ghetta.....	7
2 Židé v dobách 2. světové války.....	10
2.1 Židé v Protektorátu Čechy a Morava.....	12
2.2 Třebíčští Židé a transporty během 2. světové války	16
2.3 Konec války na Třebíčsku	18
2.4 Kalinovy děti	20
3 Metoda orální historie	23
3.1 Vývoj metody orální historie	23
3.2 Orální historie průřezem zemí	25
3.3 Orální historie v rámci odborného výzkumu	26
3.4 Využití metody orální historie v praxi.....	27
4 Rozhovor s paní Susanou Urbanovou – poslední Třebíčskou židovkou	30
4.1 Dětství a období okupace	32
4.2 Éra komunismu.....	35
4.3 Současnost	37
5 Pohled na dnešní židovské město v Třebíči jako památku USNESCO	39
6 Antisemitismus ve společnosti 20. a 21. století	41
7 Rozhovor o dnešním pojetí Judaismu	43
7.1 Osudy židovské menšiny po 2. světové válce	43
7.2 Situace židovské komunity v dnešní době.....	44
7.3 Názor na situaci na Blízkém východě	46
Závěr.....	48
Summary	51
Seznam použitých pramenů a literatury	52
Seznam příloh.....	I
Přílohy	II

Úvod

Každý z nás má dojem, že otázku židovské komunity zná dostatečně. Já jsem ovšem opačného názoru a myslím si, že i přes nedávnou historii je komunita Židů na našem území probádána velmi málo. A i když, je napsáno velké množství knih, regionální tématicke v tomto směru se věnuje jen malé množství publikací.

Otázka judaismu pro mě vždy představovala historické téma číslo jedna. Historie, integrita, ale také segregace tohoto národa jsou témata, o která se do hloubky zajímám. Dle mého názoru je velmi důležité přinášet stále nové informace a příběhy. Proto jsem se rozhodla svou práci věnovat regionálnímu tématu třebíčského židovského města. V teoretické části se věnuji otázce příchodu Židů do Čech a na území Moravy. Zabývám se jejich zařazením do běžného života, ale také vytvářením svého přirozeného prostředí, vzniku komunit a obcí. Dále představuji město Třebíč, jako jednu z největších židovských aglomerací na našem území. Věnuji se postupné výstavbě židovského ghetta. To je v současnosti zařazeno na seznamu památek UNESCO. Průřezem jeho historie a jeho prosperity ve 20. a 21. století. Velký důraz věnuji plošné problematice židovského obyvatelstva na území Protektorátu Čechy a Morava. Židovské diskriminaci, ponížení a konečnému řešení židovské otázky na našem území. Na regionální úrovni se poté věnuji životu v třebíčském ghettu během druhé světové války a transportům do koncentračních táborů, které byly z Třebíče vypraveny. A také samozřejmě tomu, jakým způsobem na Třebíčsku končila válka a jaké následky pro obyvatele měla. Perličkou na zakončení tematiky světové války je zmapování hrdinských činů třebíčského rodáka a rozporuplné osoby, Antonína Kaliny, a to během jeho uvěznění v koncentračním táboře Buchenwald.

Zde už se dostávám k praktické části své práce. K výzkumu jako takovému používám metodu orální historie. Historici považují využití osobních příběhů a emocí pro samotnou historii, za velice přínosnou. O přednostech a využití orální historie jsem zpracovala krátké pojednání v úvodu praktické části mé práce. Měla by sloužit jako předmluva praktického výzkumu. Celou tuto kapitolu věnuji ženě, která je pro mě osobně studnicí historických informací. Tato dáma dokáže předat více historických informací než leccjaká kniha, což vyplývá z rozhovoru se Susane Urbanovou, poslední Třebíčskou židovkou. Tato žena, která v Třebíči prožila tři režimy, byla svědkem násilí i naděje a o židovské otázce dokáže mluvit hodiny. Stěžejní část rozhovoru, tedy tvoří život a osudy židovské komunity v Třebíči během druhé světové války, ale také v době před ní a po nástupu komunistického režimu. Využití této

možnosti rozhovoru o zkoumané době s někým, kdo ji prožil na vlastní kůži, je pro mě jako pro historika neskutečná čest. Předpokládám, že rozhovor se stává nejen přínosným materiálem, ale také upřesní pohled na řešenou problematiku. Aby moje práce byla kompletní, začleňuji do ní také jeden menší rozhovor se synem Susan Urbanové na téma pojetí judaismu v dnešní době. Tato část v práci je důležitou, především jako ukázka demonstrace toho, zda se během 21. století ve vnímání židovské otázky něco změnilo, nebo vše zůstalo ve starých kolejích. Ač to zní, jakkoliv neuctivě, je v dnešní době velmi složité dostat se do židovské komunity a potkat se či mít možnost konverzovat s někým, kdo je pravého židovského původu a vyznání. Proto je tento rozhovor do mé práce zařazen.

Celou práci zakončuji dvěma kapitolami, které jsou věnované dnešní době. První pojednává o tolik diskutované otázce Židovského ghetta jako památce světového kulturního dědictví UNESCO. Na počátku tohoto zkoumání mě velmi zajímá, jak se k tomuto historickému skvostu staví samotné město, a to nejen v minulosti, ale především zda je o renovaci a rozkvět postaráno i nyní. Důvod je prostý. O status památky UNESCO může daná pamětihodnost kdykoliv přijít. Poslední kapitola se věnuje tématu, které Židy provází od počátku věků po celém světě. Tímto problémem je neuctivý antisemitismus. Vzhledem k zaměření mé práce na největší období antisemitismu v době druhé světové války, věnuji pozornost jeho pojetí ve 20. a 21. století. Tedy i současnosti, kdy je tato kontroverzní otázka stále tématem číslo jedna, a to nejen na území Izraele, kde již po staletí hoří konflikt mezi Židy a Araby. S určitým typem diskriminace a segregací se během svého života setkala většina židovské komunity po celém světě. Tedy moje otázky směřovaly k tomu, co je příčinou tohoto národnostního konfliktu.

Před samotným začátkem mé práce si dávám soukromý cíl, který zní poměrně jasně. Najít odpovědi na své otázky, ucelit a prohloubit si své znalosti v oboru židovské problematiky. Hlavním cílem, je však snaha o prezentaci a interpretaci tohoto tématu pro širokou veřejnost. Věřím tedy, že na konci tohoto zkoumání budu moci říci, že tato práce je přínosným zdrojem informací a malou ukázkou toho, že ne každý národ dějinami proplouvá bez větších potíží.

1 Židovský národ v historickém kontextu

V dějinách bychom těžko hledali houževnatější národ, než je ten židovský. Je však nutné podotknout, že bychom i těžko našli národ, který v průběhu dějin tolik trpěl a o svoji identitu musel nesčetněkrát bojovat. Ať už mluvíme o úplném počátku a vyhnání Židů z Jeruzaléma, druhé světové válce či dodnes trvajících bojích za práva židovského Izraele. Demonstrovat tuto skutečnost lze na městečku ležícím jižně od Jeruzaléma. Toto město se nazývá Hebron a skvěle vystihuje židovskou houževnatost. A to proto, že i když tento kout země Židé několikrát ztratili, dnes je zde znovu židovská osada, která od roku 1970 vzkvívá. Po národech, které Židy z těchto míst vyhnaly, již nenajdete ani zmínku, zatímco židovská komunita zde existuje pořád. Vztah Židů k tomuto kusu půdy je až fascinující a dalo by se říci, že citovou spjatost s místem osídlení má tento národ rozhodně v krvi. Je důležité ovšem osvětlit i to, že ač jsou se svou zemí spjatí jak citově, tak také majetkově, nikdo z národů neprojevil v dějinách takovou flexibilitu týkající se stěhování a migrace. Většina židovského obyvatelstva po celý svůj život žila mimo svá území. Tento fakt je živý i dnes, kdy koncentrace Židů v Izraeli je oproti komunitám v jiných zemích minimální. Město Hebron symbolizuje pro židovské náboženství také důležité poutní místo, neboť dle legendy zde jsou pohřbeny nejdůležitější osobnosti židovského náboženství. Tedy Abrahám, jeho syn Izák a vnuk Jákob. Všichni by zde měli být pohřbeni i se svými manželkami. Abrahám je vnímán jako praotec celého židovského národa. O jeho položení základního kamene židovské víry mluvíme již ve 13. století před naším letopočtem. Za důležitý milník, jak již bylo řečeno, je považováno vyhnání Židů z Jeruzaléma. Tuto problematiku nazýváme židovská diaspora. Tedy počátek migrace, která se během několika století rozšířila do všech koutů světa.¹

Od počátku 80. let devatenáctého století Židé usilovali o návrat do své Izraelské domoviny. Jejich pokusy se však v počátcích nesečkávaly s úspěchem. Země izraelské byly v té době pouhou pouští bez většího osídlení či aglomerace. V této době Židé po celém světě začínají být pod tlakem stoupající vlny antisemitismu. Díky tomu jejich touha po navrácení se ke svým kořenům v zemi zaslíbené jen kvete. Někteří z nich se k návratu do Izraele uchýlí v meziválečném období a v počátcích druhé světové války.² V Evropě však většina Židů této možnosti nevyužije. Během holocaustu je zavražděno 6 milionů Židů. Po tomto systematickém vyvražďování jedné rasy dochází k hromadným odchodům židovské komunity

---

¹JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 2. Přeložila Věra LAMPEROVÁ, přeložil Jan LAMPER. Praha: Rozmluvy, 2007. ISBN 978-80-85336-38-2. s. 17-18.

²BLACK, Ian. MORRIS, Benny. *Mossad: izraelské tajné války*. Vyd. 4. Brno: Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-953-4. s. 36-37.

do Palestiny, kde většina z nich chce vybudovat nový život v zemi svých předků. Díky snahám o osamotnění Izraele od Britského mandátu, byl Izrael 14. 5. 1948 vyhlášen samostatným státem. Jak by se mohlo zdát, Židé dosáhli svého a nyní již mohou žít pokojně. Opak však zůstává pravdou. Již od roku 1948 probíhají na území Izraele s menšími přestávkami boje mezi Židy a Araby. Tyto boje během druhé poloviny 20. století přerostly v několik ozbrojených konfliktů. O své místo na výsluní tudíž židovský národ bojuje do dnešní doby, ať už v otevřeném konfliktu, teroristických útocích či ve slovních potyčkách se svými arabskými sousedy.³

1.1 Příchod židů na Moravu

Příchod Židů na území Moravy lze podle pramenů datovat do období přemyslovskeho. Zmínky o prvních židovských osadách v Čechách a na Moravě pocházejí z 11. a 12. století. Mezi židovské osady patřily v Čechách Praha, Cheb a Litoměřice, na území Moravy to byly Brno, Olomouc a Prostějov.⁴ Nutno podotknout, že Židé na Moravě, společně s německým obyvatelstvem, jsou zajímavou ukázkou toho, že národy sobě, tak nepodobné dokážou žít ve společné symbióze.⁵

Jak je o židovském obyvatelstvu známé, od svého prvního osídlení Moravy se věnovalo především finančním transakcím, a to půjčování peněz a lichvě. Brno a Olomouc, díky statusu královských měst, nabízely k této obživě přijatelné pole působnosti. A to i vzhledem k tomu, že tato města se v době 11. a 12. století začínají stávat důležitými obchodními centry střední Evropy. Po nástupu Lucemburků na trůn máme také první zmínky o tom, že židovské obyvatelstvo osidlovalo další lokality Moravy. Mezi ně patří Mikulov, Slavkov, Kroměříž a také se zde objevuje první zápis týkající se Třebíče. To, že židovský národ byl vždy národem utlačovaným a perzekuovaným, je demonstrováno již v této době, kdy Židé jsou obviněni ze spolčení s husity. Častokrát díky tomu byli mučeni, vězněni a v neposlední řadě docházelo i k jejich upalování. V roce 1422 byli Židé vypovězeni z Bavorska. Pro moravské Židy se však stává důležitým rok 1426, kdy byli vyhnáni z Jihlavy. Toto vypovězení předznamenalo období vyhošťování i z dalších moravských měst. Díky tomu se usazování Davidova národa na Moravě zcela změnilo. Mezi další města, z kterých byli

---

³PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*. Vyd.3. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4. s. 33.

⁴KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Vyd.3. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. ISBN 80-7204-285-8. s. 3.

⁵MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-307-5. s. 20-21.

vyhoštění, patřilo Brno, Znojmo, Olomouc a Uničov. V důsledku vyhnání z velkých měst se centralizace židovského osídlení přesouvala do menších městeček a vesnic. Za zmínku stojí například Slavkov, kde se vznik židovské obce datuje do 13. století. Zastání se Židům dostalo od moravské šlechty, která si uvědomovala jejich ekonomickou sílu.⁶ V menších městech se věnovali především obchodování s textilem, vínem či hospodářskými zvířaty.⁷

Po Třicetileté válce, která zasáhla celou Evropu, byli Židé, v Čechách i na Moravě, považováni za finanční a ekonomický přínos zdevastované zemi. Pravdou však je, že i když byli bráni jakožto finanční pomoc, své obchody často nemohli vykonávat. Důvodem byl fakt, že moravská královská města je nepouštěla na svá území. Tím tedy nemohl vznikat trh, který byl tak žádaný. Díky situaci, která nastala mezi lety 1648-1649 v Polsko-Litevské unii, kdy dochází k židovským masakrům, nastal velký populační rozkvět. Mnoho uprchlíků se usadilo v moravských židovských obcích. Určitý nárůst populace Davidova národa přinášelo své klady i zápory. Jak to, tak u uprchlíků jakéhokoliv národa bývá. Mezi negativa patřil prvek nestability, který se dal od traumatizovaného a finančně velmi poškozeného obyvatelstva očekávat. Dalším problémem se stala druhá migrační vlna. Ta nastala po vypovězení Židů z Vídně a Dolních Rakous císařem Leopoldem I. Moravské obce nebyly schopné nápor uprchlíků regulovat. Největšími shromaždišti se staly obce Podivín, Mikulov, Lednice, Jemnice, Staré Hobzí a mnohé další. V několika případech vznikaly dokonce obce úplně nové, jen pro potřeby židovského obyvatelstva.⁸ Za paradox lze považovat skutečnost, že zatímco české obyvatelstvo bylo po Třicetileté válce populačně zdecimované, křivka židovského obyvatelstva zaznamenala strmý nárůst.⁹ Tento stav způsobili nejen uprchlíci, ale také byl způsoben přirozeným přírůstkem. Jak již bylo zmíněno, například Mikulov se počtem přistěhovalců rozrostl až čtyřnásobně.¹⁰

Od poloviny 18. století mluvíme o pravém židovském osídlení. V této době začínají vznikat židovské čtvrti, později známá jako ghetta. Životní podmínky, které v těchto oblastech panovaly, byly nesmírně špatné. Největší problém spočíval v malém prostoru, osídleném několika desítkami lidí. Celé rodiny se leckdy tísnily v jedné místnosti. Jeden byt střídal druhý. V době vzniku ghett jako takových asi nikdo nepředpokládal, jakým vražedným nástrojem se stanou o mnoho let později.¹¹

---

⁶ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*, s. 28-29.

⁷ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 39-40.

⁸ MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*, s. 36.

⁹ JANÁK, Jan. *Třebíč – dějiny města II*. Brno: Blok, 1981. s. 205-207.

¹⁰ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 44-45.

¹¹ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*. Třebíč: Akcent, 2013. ISBN 978-80-7268-973-6. s. 11.

1.2 Historie Davidova lidu v Třebíči

Historie města Třebíč se začíná psát od roku 1101. O jeho založení se nejvíce zasloužili dle dobových pramenů Přemyslovci, přesněji Oldřich I.¹²

Jako první vzniká klášter benediktýnů. Ten byl nejspíše založen z důvodu opevnění. Jak je ve středověkých městech zvykem, klášter se stal středobodem, kolem kterého se tvořilo nově vznikající město. Díky klášteru celá oblast prosperovala. Již ve 12. století je při klášteru postavena románsko-gotická bazilika sv. Prokopa. Samozřejmě v této chvíli ještě nemůžeme mluvit o městě jako takovém. První zmínka je doložena až o pár desítek let později. Výborná pozice v soutoku řeky Jihlavy zaručovala Třebíči již od svého počátku hojné obydlí. S oblastí Třebíčska a samotným městem Třebíč je spojována osobnost císaře Karla IV. Ten ještě v době, kdy byl markrabětem moravským, udělil Třebíči práva po vzoru tehdy královského města Znojma. Tato událost se datuje do roku 1335. Kdy se zde tedy objevili Židé?¹³

Židé, jako samostatný náboženský národ. Davidův národ plný obchodníků. Poznámka o obchodnících je samozřejmě velmi podstatná. Vzhledem k obchodním cestám, které Židé podnikali, se kolem roku 1338 dostali až do Třebíče. Díky obchodu se začali usazovat kolem obchodních cest a koridorů. Věnovali se zde především obchodování s kůží, s perím či tabákem.¹⁴

Někdo by mohl oponovat, že Židé se do Třebíče dostali mnohem dříve, než ve zmiňovaném roce 1338. Je možné, že tomu tak opravdu bylo, ale nelze tento fakt dokázat dostupnými prameny. Některé zdroje mluví o stavbě synagogy již v roce 900. Tomuto tvrzení však odporuje osídlení v oblasti v roce 900, které bylo řídké. Z tohoto pohledu si můžeme udělat jasný obraz o tom, že ani pro Židy, jako obchodníky, nebylo místo ekonomicky perspektivní. Kdy však již s jistotou můžeme mluvit o židovském osídlení, je doba datovaná do první poloviny 14. století. Toto datování ovlivňovaly pogromy, které na židovském obyvatelstvu byly páčány v jižním Německu. Tyto pogromy jsou zaznamenány v Norimberské pamětní knize. V tomto spisu zaznamenáváme právě i Třebíč, kde k pogromům později také docházelo.¹⁵

Poznámek či dokonce zápisů o židech je na počátku 15. století velmi málo a nelze je pravdivě dosvědčit z historických pramenů. K těmto zápisům patří také ten z Jihlavské

---

¹² BARTUŠEK, Antonín. *Třebíč: metropole západní Moravy*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1959. s. 12.

¹³ *Tamtéž*, s. 12-16.

¹⁴ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy třebíčské židovské čtvrti*, s. 12.

¹⁵ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 3-6.

městské knihy, kde se hovoří o přepadení několika židovských obyvatel. Zda je tato informace relevantní, však lze pochybovat. Přelomovým rokem je pro třebíčský Davidův lid rok 1528. V tomto období jsou Židé poprvé vykázáni z třebíčského panství. Výnos o vypovězení vydává Jan Jetřich Černoorský z Boskovic. Ten Třebíčské panství získává od svého tchána Jana z Pernštejna. Celý Pernštejnský rod je s Třebíčí spojen od roku 1490. Ačkoli výnos vstupuje v platnost v roce 1528, je nutné podotknout, že k jeho plnění nikdy nedošlo. Proč? Vzhledem k ekonomické vyspělosti Židů se většina z nich vykoupila. Netrvalo však ani třicet let a třebíčští židé řešili problém vykázání znovu.¹⁶

K moci se v roce 1546 vrací Jan z Pernštejna. Ten na nátlak měšťanů vydává opět výnos o vypovězení Židů z města. Důvody, které vedly měšťany k tomuto kroku, lze jen předpokládat. Avšak nejspíše šlo, jak je u Židů zvykem, o finance. Měšťané se pravděpodobně chtěli zbavit konkurence v obchodě. Nejspíše je vedl i strach, že Židé se věnovali také lichvě, která křesťanům většinou zůstávala zapovězená, nebo na ni neměli peníze. Úplně jiná situace pro židovské obyvatelstvo nastala po nástupu Buriana Opavského z Doubravice, který sídlil v Třebíči koupil v 16. století. Vzhledem k velkým výdajům, které do jeho koupě investoval, přišel s řešením, jak tyto prostředky získat zpátky. Zrušil výkaz o odsunutí Židů z Třebíče. Ti se začali zpět vracet se slibem jejich ochrany, který bude z jejich strany panovníkovi finančně vykompenzován.¹⁷

1.3 Vznik ghetta

Někdy je milně předpokládáno, že židovská ghetta jsou až výmyslem 20. století a především nástrojem nacistické moci udržet židovské obyvatelstvo pohromadě a v izolaci. Pravdou však je, že židovská ghetta zažila celosvětově svůj rozmach již od 16. století a nacisty byla pouze zneužita pro účely selekce židovského lidu. Mezi světově nejznámější patří Varšavské ghetto a také židovská čtvrť v Krakově. Mezi česká ghetta patří například Terezín, Pražské ghetto, zvané Josefov, a samozřejmě památka UNESCO, Židovské město v Třebíči. Z těchto tří je každé svým dnešním charakterem naprosto odlišné. Pražské ghetto je oproti letům dávným radikálně přestavěno.¹⁸ Ghetto Terezín vešlo ve známost spíše díky stejnojmennému

---

¹⁶BARTUŠEK, Antonín. *Třebíč: metropole západní Moravy*, s. 19-20.

¹⁷KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 3-6.

¹⁸HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy třebíčské židovské čtvrti*, s. 11-12.

koncentračnímu táboru.¹⁹ Co si ovšem uchovalo svou specifickou podobu, to je židovská ghetto v Třebíči.²⁰

Třebíčskou židovskou čtvrť tvoří stavební útvar, který zahrnuje všechny prvky typické pro židovská ghetta po celém světě. Jedním z těchto znaků je situování do místa, které je značně stísněné a nelze ho plošně rozšiřovat. Čtvrť byla v Třebíči založena mezi řekou Jihlávou a příkrými svahy protějšího kopce Hrádku. První zástavbu lze vzhledem k dochovaným pramenům předpokládat kolem dnešního umístění Přední synagogy. Nelze se však domnívat, že židovské ghetto vzniklo během několika měsíců. Jeho výstavba se datuje již od 16. století. V této době židovské domy zatím stále susedily s domy měšťanů. O ghettu jako takovém lze hovořit až od století sedmnáctého, kdy Židé začali zkupovat domy kolem řeky Jihlavy, a tím vytvářeli souvislou židovskou čtvrť. Židé a křesťané zde však společně žili do přelomu 18. století, kdy i poslední domy byly získány do rukou židovských obyvatel. Jak již bylo zmíněno, ghetto se vyznačovalo stísněností a terénní podmínky neumožňovaly jakékoliv rozšiřování zástavby. Přesto byl malý prostor dokonale využit. Díky zahuštění zástavby docházelo často k hygienickým a sociálním problémům. Celková rozloha židovské čtvrti je 4,4 hektarů půdy. Jen pro představu toho, jak rychle se ghetto měnilo, nabízím pár časových údajů. V roce 1650 se uvádí 31 židovských domů, v roce 1660 bylo obytných domů již 51 a k tomu také domy sloužící veškerému obyvatelstvu. Mezi ně řadíme synagogu, radnici, špitál, chudobinec a také masné krámy. Před 2. světovou válkou se počet obytných domů zastavil na čísle 117. Po konci války již nikdy nebyly domy obsazeny v takovém to počtu. A to i přesto, že v dnešní době čtvrť pojme 134 obytných jednotek.²¹

Ghetto je situováno kolem dvou hlavních ulic, které se vinou po celé jeho délce. Zbytek obytné plochy je tvořen úzkými klikatými uličkami, které lemují většinou menší dvoupodlažní domy. Architektonicky vše bylo tvořeno velmi jednoduše, ale léty a snahou o využití maximálního prostoru parcely, byly domy často přistavovány do pater. Kolem obytných jednotek jsou charakteristické tmavé průchody a podloubí, které spojovaly většinu domů.²²

Židovská čtvrť zahrnovala od svého počátku i instituce, díky kterým se mohla stát samostatným subjektem. Mezi tyto instituce patřila synagoga a také radnice. První zmínku o židovské škole bychom dohledaly již z roku 1603. Ghetto, jako uzavřená společnost, kladlo důležitost na zajištění samostatné nemocniční péče. O špitále tedy můžeme hovořit od

---

¹⁹ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 69-77.

²⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 28.

²¹ *Tamtéž*, s. 15-20.

²² HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*, s. 11-12.

počátku fungování ghetta. Až v polovině 19. století se prameny zmiňují o obecní nemocnici, která byla schopna pojmout 24 pacientů.²³ Mezi další podstatné objekty patřila také známá Subakova koželužna. Ta se během 19. století rozrostla z manufaktury na továrnu, která se řadila mezi největší v kraji.²⁴ K nutné součásti komunity patřil také samostatný hřbitov, jenž je situován přibližně 400 metrů od ghetta. Byl vystavěn na kopci za městem, především z toho důvodu, aby nebyl na očích, jak šlechtě, tak i samotným měšťanům.²⁵ První dochovaný pramen, týkající se židovského hřbitova v Třebíči, pochází z roku 1636. Na hřbitově se, ale nachází náhrobek, jenž je datován již z roku 1625. Lze tedy předpokládat, že hřbitov na tomto místě existoval již v tomto roce, nebo byl přestěhován z jiné části města. Hřbitov je využíván do současnosti. Jak vím od své narátorky, Susany Urbanové, zatím poslední pohřeb se zde konal před dvěma lety se všemi židovskými poctami. Židovský hřbitov tvoří důstojnou památku těm, kteří zde našli místo posledního odpočinku.²⁶

Hygienické podmínky, jak již bylo zmíněno, nebyly vždy ukázkové. Zdrojem pitné vody, ale také místem koupaliště či prádelnou, se stala řeka Jihlava. Ta byla pro obyvatele ghetta také zkázonosným nebezpečím, které s sebou přinášely povodně. K regulaci řeky, a tedy i eliminaci nebezpečí, došlo v roce 1923. Avšak povodně se ghettu nevyhýbají ani v dobách dnešních. Nutno zmínit povodně z let 1985, 1997, nebo povodeň z roku 2002.²⁷ Naposledy velká voda čtvrť zatopila v roce 2006. V roce 2018 byly dokončeny protipovodňové zábrany.²⁸

Ghetto bylo od křesťanské části města uměle odděleno. Tomuto oddělení se odborně říká eruv²⁹. Na Třebíčsku se uchytil název šraňky – závory. K uzavření židovské čtvrti docházelo vždy v noci, v neděli a v době křesťanských svátků. Židům bylo zakázáno v době uzavření hranici překračovat.³⁰

---

²³ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 23.

²⁴ *Tamtéž*, s. 12.

²⁵ BARTUŠEK, Antonín. *Třebíč: metropole západní Moravy*, s. 27.

²⁶ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 57–66.

²⁷ *Tamtéž*, s. 6.

²⁸ *Povodně se v Třebíči nevyhýbaly ani v dávné historii* [online]. Dostupné z: https://trebicky.denik.cz/zpravy_region/povodne-se-trebici-nevyhybaly-ani-v-davne-historii-20181111.html [cit. 01.05.2020].

²⁹ Eruv – symbolické ohrazení prostoru

³⁰ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 24.

2 Židé v dobách 2. světové války

Pogromy na židovském obyvatelstvu byly páčány od počátků věků. Ať už tyto pogromy byly vyvolány na základě ekonomického, či na základě odlišného náboženského vyznání, nikdy nebyly páčány tak účelově a pro Davidův národ tak fatálně, jako v době 2. světové války.³¹

Svět nikdy do té doby nezažil promyšlenější a krutější vybíjení, zaměřené proti jednomu národu. Myšlenka na účelové vyvraždění a pokoření židovského národa spatřila světlo světa poprvé v roce 1939. Slova Adolfa Hitlera byla však považována za pouhý propagandistický výkřik do tmy. Světoví činitelé možná však jen netušili, jak tato slova interpretovat do svých životů. Možná spíše nechtěli uvěřit, že by se tato slova mohla proměnit v činy. Že by se tento projev nenávisti mohl ve 20. století stát světově únosným. Vzhledem k tomu, že světové velmoci na projevy slovní diskriminace nikterak nereagovaly, slova vůdce Třetí říše byla v různém pojetí často opakována. V terminologii německé mašinerie se pro tyto slova uchytilo slovní spojení „*Endlösung der judenfrage*“. Do češtiny překládané jako „*Konečné řešení židovské otázky*“. Pro zbytek světa se tato slovní spojení reflektovala jako genocida či holocaust.³² U židovského lidu se pro tuto národnostní tragédii používá název šoa.³³ Ač je název jakýkoliv, ani v jednom případě se nemění význam. Spojitost, která pro nás i po letech znamená to samé. Záhuba, zničení, pokoření jednoho národa. Vyvraždění, které je detailně a programově připraveno a páčáno napříč světem.³⁴

Mezi největší milníky, které vytyčily osudy několika milionů evropských Židů, patří bezesporu uznání Norimberských zákonů v roce 1935. Tento rok zdál se od války ještě na míle vzdálený, proto svět v tento moment jen přihlíží, a to i ve chvíli, kdy Norimberské zákony začínají platit v okupovaném Rakousku a také v obsazených Sudetech.³⁵ To už jsme ovšem v roce 1938, kdy 10. 11. dochází k osudné noci, která nastínila budoucí dění v Evropě. Tuto noc budou dějiny nazývat jako „*Křišťálovou noc*“. V tento den se uměle vypěstovaná zlost německých obyvatel obrátila proti všemu židovskému. Uvádí se, že během této noci bylo vyplněno a poté zapáleno více než 267 synagog a více než 7500 židovských obchodů. Bylo zatčeno a internováno 30000 Židů. Většina z nich poté našla smrt v koncentračních

---

³¹PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 55-56.

³²*Tamtéž*, s. 55.

³³Šoa – zlo, nespravedlnost

³⁴PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 55-57.

³⁵PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví – Židé v protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3. s. 224-225

táborech. Někdy je mylně uváděno, že tato událost se týkala jen Německých zemí. Pravda však je taková, že křišťálová noc proběhla i v našem pohraničí, tedy v Sudetech. I přes tento projev zla vůči jednomu národu, svět nadále zůstával jen tichým pozorovatelem. Největší šok si nacistické Německo teprve připravovalo.³⁶

Stavba koncentračních táborů na území Německa začala už v roce 1933. Hned v prvním roce byl vybudován například koncentrační tábor Dachau. Ten byl v prvopočátku využíván pro uvěznění politických odpůrců především z řad komunistů a sociálních demokratů.³⁷ Jak ovšem rostlo území ovládané nacistickým Německem, byla potřeba budovat další internační tábory. A nejen v Německu, ale i na okupovaném území, aby se zjednodušila a zkrátila doprava osob určených k smrti. V roce 1941 začaly fungovat továrny na smrt především na území Polska, které bylo vyhodnoceno jako strategicky dobře umístěné. Násilně zde mohli být shromažďováni jak Židé ze Sovětského svazu, tak také židovské obyvatelstvo střední Evropy. Největším synonymem pro holocaust se bezesporu stal koncentrační tábor Osvětim – Birkenau (německy Auschwitz). Zahájení provozu v tomto táboře, vyprovokovala potřeba uvěznění velkého počtu polských a sovětských zajatců. Plán konečného řešení židovské otázky tu začal být realizován v roce 1941. Během čtyř let své existence se Auschwitz stal ukázkou nejvyšší průmyslově vyhlazovací mašinérie. Pro většinu Židů se Osvětim stala poslední zastávkou na cestě životem. V osmi plynových komorách zde našel smrt více než jeden milion lidí židovského vyznání. Nutno však podotknout, že Židé nebyli jediní. Tento tábor se stal místem smrti také pro sovětské zajatce, Romy, tělesně či duševně postižené jedince. Osvobození Rudou armádou se v táboře dočkalo pouhých 7500 vězňů. Stalo se tak 27. ledna 1945.³⁸

Na konci války hovoříme až o 6 milionech obětí z řad Davidova národa. Číslo však nemusí být přesné. A to i díky pochodům smrti, které Evropou putovaly na konci války. Tyto pochody již nikdo úředně nezaznamenával. Určení přesných počtů obětí uvnitř koncentračních táborů je značně problematickým jevem. Němečtí vojáci ustupující před spojeneckými vojsky pálili všechny průkazné materiály. Tedy zaznamenané počty transportů a v nich přijíždějících vězňů. Nelze se tedy dopátrat skutečného počtu zemřelých. Odhaduje se však, že číslo obětí se reálně pohybuje ještě výše.³⁹

---

³⁶PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 57-60.

³⁷MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*. Praha: Rybka Publishers, 2013. ISBN 978-80-87067-31-4. s. 75-82.

³⁸*Historie Osvětimi* [online]. Dostupné z: <https://www.osvetim.info/historie.php> [cit. 24.06.2020].

³⁹PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 81-82.

Mohlo by se zdát, že genocida Židů v první polovině 20. století přinesla poznání vedoucí ke změně celosvětového pohledu na antisemitské nálady. Tyto činy měly být odstrašujícím příkladem zla páchaného na určitém národu, za účelem jeho vyhlazení či podrobení. Antisemitismus má však hluboko zakořeněné základy. Návraty přeživších Židů do vlasti nebo rodné vesnice často provázela agrese od starousedlíků. Většina židovského obyvatelstva se neměla kam vrátit. Jejich majetek byl již povětšinou rozprodán, či rozkraden. Navrácení židovského majetku do rukou původního majitele bylo často zamítnuto. Sarkastickou demonstrací těchto nových pořádků se stala věta „*A jé, tvůj žid přežil koncentrák*“. Překlad téhle věty znamenal, že ten, kdo se stal novým majitelem židovského majetku, ho bude muset vrátit. To se však skoro nikdy nestalo. Bez ohledu na to, že pro nepatrné procento Židů, kteří přežili peklo koncentračních táborů, byla vidina domova většinou jediným světlem na konci tunelu a nadějí, že se vrátí zpět do svého života. Touhou po navázání života tam, odkud byl člověk násilně vytržen.⁴⁰

2.1 Židé v Protektorátu Čechy a Morava

Protektorátní útvar na českém území byl uznán 15. 3. 1939. Tímto dnem začalo pro český lid nejtemnější období v dějinách, které trvalo více jak šest let. Český národ se stal vězněm ve vlastním státu. Pro Třetí říši byl protektorát příslibem ekonomických a průmyslových jistot. V době okupace oplývalo Česko mohutným zbrojním průmyslem. Tedy průmyslem, který Třetí říše zoufale potřebovala v začátcích 2. sv. války. Tento fakt rozhodl o tom, že české země nebyly ihned vystaveny naprosté germanizaci a zničení českého národa. To se však netýkalo Židů. Ti byli pronásledováni hned po obsazení Čech a Moravy.⁴¹

V roce 1939 v Čechách a na Moravě čítala židovská komunita skoro 119 tisíc členů. V prvních letech, tedy mezi roky 1939–1940, měli Židé možnost z Protektorátu odejít. Této emigrační politiky využilo necelých 25 tisíc z nich. Bohužel nemůžeme tvrdit, že tito lidé byli emigrací zachráněni. Většinu z nich si smrt našla v zemi, do které ze strachu před nacisty emigrovali, tedy v Polsku, Francii a Velké Británii. V roce 1941 byly hranice pro židovské uprchlíky uzavřeny nadobro. Pro Židy, kteří v protektorátu zůstali, platila tvrdá pravidla. Němečtí okupanti se hned od počátku snažili židovské obyvatelstvo systematicky postavit mimo společenský i hospodářský život. Mezi prvními zákony, které byly schváleny, vidíme ty

---

⁴⁰SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židé v Českých zemích po šoa*. Bratislava: Marenčin PT, 2016. ISBN 978-80-8114-842-2. s. 36-41.

⁴¹PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví – Židé v protektorátu Čechy a Moravy*, s. 12-15.

o pracovních pozicích, na kterých nesměli Židé nadále zůstat. V první vlně zakázaných povolání můžeme najít lékařské a advokátní praxe a také vedoucí pozice v průmyslových provozech. Dle nacistické ideologie bylo nutné se nejdříve zbavit židovské inteligence, od které mohl hrozit největší odpor. Ihned v závěsu následovaly profese, v kterých Židé mohli ovlivňovat i své spoluobčany. Veterináři, lékárníci, učitelé, technici či vědeckí pracovníci, ti všichni přišli ze dne na den o práci. Svoji veřejnou činnost nesměli vykonávat ani redaktoři, umělci a herci židovského původu. Všechny židovské podniky byly arizovány.⁴²

Týkalo se to především průmyslových podniků a podniků zabývajících se zpracováním textilu, obuvi a kožešin. K tomuto vyvlastňování majetku došlo na základě nařízení o židovském majetku ze dne 21. 6. 1939. Vyvlastnění se netýkalo jen podniků, ale také majetku ve vlastnictví jedinců. Židé tedy museli podrobně vypsát soupisy veškerého vlastněného majetku. Všechny cennosti, chápáno tím akcie, cenné papíry, sběratelské sbírky a šperky, musely být uloženy do předem vybraných bank.⁴³

Zde byly židovské účty pod kontrolou německých úřadů. Majitel účtu z něj mohl vybírat pouze takové minimální částky, které měly stačit k obživě jeho samotného a vyživované osoby (dítěte, manželky). Všechna tato nařízení byla tvrdě vynucována složkami police a českého četnictva. Tyto distance se zodpovídaly tajné říšské policii, gestapu. To organizovalo časté domovní prohlídky. Razie byly většinou iniciovány na základě udání z řad horlivých sousedů či českých kolaborantů.⁴⁴ Říšská nařízení se dotkla také všech vzdělávacích institucí. Z německých středních a vysokých škol byli všichni studenti židovského vyznání vykázáni. Co se týče základních škol, ty mohly židovské děti navštěvovat do roku 1940. Od tohoto roku byla výuka pro ně zapovězena. Vzešel v platnosti dokonce výnos o zákazu domácího vyučování.⁴⁵ Čím více byla německá říše úspěšná na bitevním poli 2. sv. války, tím více se blížilo konečné řešení židovské otázky na všech okupovaných území. Protižidovské persekuce stále nabíraly větších a hrozivějších diskriminačních rozměrů. Postupně byl Židům zakázán vstup do veřejných lázní, plováren, kin, divadel, ale také do některých běžných ulic a náměstí. Všechna tato opatření a restrikce měly za úkol jediné. Ponížení, podrobení a zhanobení židovského národa. Přimět samotné Židy, aby se cítili méněcennými a nepotřebnými. Tyto vyhlášky německých úřadů přinesly jediné, a to postavení židovské komunity mimo společnost. Někdy se tato doba v protektorátu nazývá jako „*Ghetto bez*

---

⁴² PETRŮV, Helena. *Zákonně bezprávi – Židé v protektorátu Čechy a Moravy*, s. 144-147.

⁴³ *Tamtéž*, s. 104-111.

⁴⁴ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 60-63.

⁴⁵ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 75.

zdi".⁴⁶ I přesto se našli čeští vlastenci, kteří se snažili svým židovským spoluobčanům, zajistit alespoň trochu důstojný život.⁴⁷

Rok 1941 přinesl do Protektorátu ještě větší persekuční kolotoč. Paradoxem je, že tyto stále větší výpady vůči Židům způsobovala neustále se zvyšující aktivita českého odboje. Čím více se český odboj snažil zapojovat do proti protektorátní činnosti, Němci si jako odvetný akt vybrali ještě promyšlenější a důkladnější persekuce Židů. Dle Němců nebyla izolace a odlišení Židů dostatečné. Proto od 1. 9. 1941 museli všichni lidé židovského vyznání od 6 roku života nosit při pobytu venku na svém oděvu jasně viditelnou židovskou hvězdu. Tato žlutá šesticípá hvězda s černým nápisem JUDE se stala cejchem, který do dnešní doby vyvolává řadu emocí.⁴⁸ Často je přirovnávána k vypálenému cejchu, kterým se značkuje dobytek. Přesně tak nacisté Židy viděli. Ač tyto restrikce byly velmi omezující a diskriminační, nikdo si nedokázal představit to, co v následujících měsících roku 1941 přišlo.⁴⁹ Dne 27. 9. 1941 nastoupil do funkce zastupujícího protektora, na území Čechy a Morava, Reinhard Heydrich. S ním přišlo do Protektorátu peklo, které se týkalo nejen židovského obyvatelstva, ale celého českého národa. Hned druhý den po jeho nástupu do funkce byly uzavřeny synagogy a všechny judaistické modlitebny, neboť dle Heydricha se právě odtud šířilo nejvíce proti říšských nálad. Poté již všechno dění v Protektorátu nabíralo rychlý spád. Rozběhla se poslední systematická etapa konečného řešení židovské otázky. Díky dřívějším opatřením bylo vše připraveno. Jediné, co zbývalo, bylo soustředění českých i moravských Židů na jedno místo. Posléze jejich plošné vyhlazení, pomocí transportů do táborů smrti.⁵⁰

Největším soustředovacím a průchozím táborem se na území Protektorátu stal Terezín.⁵¹ Pevnost dřívější vojenské posádky se stala příhodným místem pro shromažďování více než 60000 Židů z celého území Čech a Moravy.⁵² První deportační transporty, které vedly do Terezína, byly do tábora vypraveny již 24. 11. 1941. Transporty dále na východ byly uskutečňovány od 9. 1. 1942. Poslední vypravené vlaky odjely z Terezína na podzim roku 1944.⁵³ Před celým světem byl tábor prezentován jako tábor přestupní či tábor pracovní. Nelze si však představovat, že tábor by měl díky tomu nějaké lepší podmínky a neumírali by

---

⁴⁶PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi – Židé v protektorátu Čechy a Morava*, s. 206.

⁴⁷*Tamtéž*, s. 217-221.

⁴⁸MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 75.

⁴⁹PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi – Židé v protektorátu Čechy a Morava*, s. 205-206.

⁵⁰MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 91-96.

⁵¹*Tamtéž*, s. 92.

⁵²PETRŮV, Helena. *Zákonné bezprávi – Židé v protektorátu Čechy a Morava*, s. 168-171.

⁵³PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 69-70.

zde lidí.⁵⁴ Tábor plnil jednu podstatnou funkci. Tímto posláním bylo zlomení židovské vůle k životu a snížení počtů shromážděných osob. V Terezíně našlo smrt více jak 34000 osob, které zde byly internovány.⁵⁵

Hlavním problémem tábora byla jeho totální nepřipravenost. Primitivní výstavba, nepřipravená půda, osvětlení a hygienická zařízení scházela. Zásobování elektrickým proudem nebo čistou vodou se dalo považovat za luxus, kterého se táboru nedostávalo. Největším problémem, který převažoval ve všech koncentračních táborech, byl naprostý nedostatek jakéhokoliv jídla. V těchto nelidských podmínkách se dařilo bujet všemožným chorobám. Pro oslabené vězně, kteří kolikrát několik dní nebo týdnů nejedli a nedostávalo se jim dostatečné hygieny, bylo často smrtelné i banální nachlazení.⁵⁶ Táborem se však šířily nemoci mnohem zákeřnější a smrtonosnější. Dařilo se zde epidemiím břišního tyfu, skvrnitého tyfu, úplavice či jiným průjmovým onemocněním. Na dětské nemoci typu neštovic nebo spalniček zde umírali dospělí lidé.⁵⁷ Mrtví byli nejdříve pohřbíváni do země, ale již v roce 1942 byl díky vysoké úmrtnosti tento způsob pohřbívání nemožný. Mrtvá těla byla spalována a jejich popel skladován v urnovém háji. Ač nacisté slibovali, že po válce bude pozůstalým umožněno si urny vzít a pohřbít je, nikdy svůj slib nesplnili. Na konci války, kdy se před svým ústupem snažili nacisté zničit co nejvíce důkazů, byla většina uren otevřena a vysypána do řeky Ohře. Toto počínání je o to hanebnější, že židovské tradice velí své zemřelé vždy pohřbívát do země, nikdy by své blízké nepohřbili žehem.⁵⁸ Tedy slibované milosrdenství od vrahů v uniformách wermachtu v podobě navrácení ostatků zemřelých, bylo pouhým dráždění již způsobených ran. Proti šíření epidemií a nedostatku jídla bojovalo vedení tábora tím, že zvýšilo intenzitu transportů do Osvětimi. Zvrácená filosofie o menším počtu lidí, které je potřeba živit.⁵⁹

Na konci války do Terezína mířilo velké množství pochodů smrti z celé Evropy. S příchodem těchto zubožených lidských trosk se do tábora dostala poslední velká epidemie skvrnitého tyfu, která nakazila více než 2000 vězňů. Vzhledem k podmínkám, které na konci války v táboře panovaly a daly by se označit za nejhorší za celou dobu fungování, podlehla skvrnitému tyfu čtvrtina všech nakažených. V době osvobození Terezína Rudou armádou 8. 5. 1945, byl již tábor třetí den pod ochranou mezinárodního Červeného kříže. V Terezíně se

---

⁵⁴ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 96.

⁵⁵ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 69.

⁵⁶ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 95-96.

⁵⁷ *Tamtéž*, s. 98-100.

⁵⁸ Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

⁵⁹ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 70-71.

v momentě osvobození nacházelo pouhých 5000 přeživších vězňů. Ti byli v tak zuboženém stavu, že nešlo předpokládat, že se všichni z těch, kteří přežili, ještě někdy vrátí domů. Avšak ti, kteří zemřeli až po osvobození, umírali s vědomím toho, že jejich útlak je u konce a jejich duše je volná.⁶⁰

Pokud holocaust jako takový symbolizuje koncentrační tábor Osvětim, pro náš český národ je tímto mementem Terezín. Prostor mezi ostnatými dráty, kde bylo mučeno, vražděno a bestiálně podrobováno české obyvatelstvo. Bolest, kterou toto místo vyvolává, je důležité stále připomínat, aby nikdy nedošlo k tomu, že zapomeneme.⁶¹

2.2 Třebíčští Židé a transporty během 2. světové války

Kolik utrpení je možné přežít? Kolik zla je potřeba si vytrpět? Tyto otázky je potřeba nejdříve pochopit, abychom mohli znát odpovědi. Nejlépe lze tyto neznámé demonstrovat na situaci židovského obyvatelstva v Třebíči v době před a během druhé světové války.⁶²

Asi si nikdo z nás nedokážeme plně představit, jak tato situace musela vypadat. Jak těžké ji bylo prožívat, a především se každodenně snažit ji přežít. A to nejen si uchránit svůj život, ale především si udržet život alespoň na minimální lidské úrovni. Vzhledem k hustému osídlení Třebíčska židovskou komunitou zasáhla nařízení Protektorátu Čechy a Morava toto území vysokou měrou. V době před vypuknutím druhé světové války bylo v Třebíči na tři sta Židů. Důležité je si uvědomit, že toto číslo se týkalo pouze Třebíče, nejsou zde započítáni Židé z okolních vesnic a městeček. Jejich počet tedy mohl být mnohem větší. Třebíčská židovská obec se v této době řadila mezi největší, a to nejen na Moravě, ale v celých Čechách. Pokud jsme dosud mluvili o určité izolaci židovské komunity pouze v oblastech židovských ghett, v době od 15. 3. 1939 tato izolace nabyla pravého významu. K zákazům povolání se přidalo také odebrání majetku a všech cenností. Některé rodiny takto přišly i o vlastní domy. Tyto objekty byly majitelům, pokud vůbec, navraceny po více než dvaceti letech. V některých objektech byli před druhou světovou válkou a v jejich počátcích ubytováni českoslovenští vojáci, kteří se samozřejmě po vzniku Protektorátu Čechy a Morava museli svých základů vzdát. Toto se týkalo například světově známé Subakovy koželužny. Většina Židů v tomto období přišlo o všechno a ze dne na den se z nich stali lidé bez budoucnosti. Do roku 1940 plynul život v ghettu vzhledem k nastalé situaci poměrně klidně. V tento rok ovšem došlo

⁶⁰PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 77.

⁶¹MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 90-100.

⁶²KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 10.

k tomu, že židovské děti byly nuceny opustit školy. Jedna z posledních věcí, která je spojovala okolním světem, byla ztracena. Avšak stále nikdo netušil, co přijde o dva roky později.⁶³

Od roku 1941 byli všichni Židé nuceni nosit žluté hvězdy, aby každý věděl, co jsou zač. Tímto byl akt diskriminace dokončen. Na začátku května 1942 dostala celá židovská komunita příkaz, aby se v daný den shromáždila v budově gymnázia na dnešním Masarykově náměstí. Vzhledem k tomu, že Třebíč byla mezi patnácti městy, která byla v Protektorátu vybrána pro shromáždění Židů do deportačních transportů, byli zde soustředěni nejen Židé z Třebíčského ghetta, ale také ti z okolních vesnic a měst.⁶⁴ K těmto pevně daným shromaždištím patřila například i Plzeň, Brno, Praha a další. Nakonec bylo v Třebíči soustředěno na 1370 osob. Jak víme z výpovědí přeživších, s sebou do transportu si Židé mohli vzít zavazadla o váze padesáti kilogramů. Avšak většina si již neměla co odnést, neboť o většinu věcí byli připraveni již dříve. Proto většinou odcházeli pouze s jídlem a minimem osobních předmětů. V budově gymnázia byli tito lidé drženi několik dní. První transport s názvem Av byl z Třebíče vypraven 18. 5. 1942. Druhý se uskutečnil o čtyři dny později dne 22. 5. 1942, ten nesl název Aw. Vlaky, které v těchto dvou dnech byly vypraveny, našly svou konečnou zastávku v Terezíně. V prvním transportu bylo deportováno 720 lidí. V druhém poté 650 osob. Deportace nerozlišovala věk, zahrnovala miminka ve věku tři měsíců až po staré lidi na prahu osmdesáti let. Ze samotného židovského ghetta bylo nuceno odejít 281 osob. Symbolickým okamžikem konce, jejich do té doby poměrně svobodného života, bylo odevzdání klíčů od vlastních domovů.⁶⁵

Zbytek obyvatel, který tu zůstal, byl většinou součástí takzvaných smíšených rodin. Tyto rodiny mohly v Třebíči zůstat, avšak až do konce války byly pod drobnohledem gestapa. Jednalo se většinou o ženy a děti z rodin, kde muž byl židovského vyznání.⁶⁶

---

⁶³ Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

⁶⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. Židovské památky Třebíče, s. 10.

⁶⁵ *Sedm nových Kamenů zmizelých* [online]. Dostupné z: <https://www.echo24.cz/a/SCRAT/sedm-novych-kamenu-zmizelych-lide-si-pripominali-vyroci-transportu-a-holokaust> [cit. 24.06.2020].

⁶⁶ Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

2.3 Konec války na Třebíčsku

Stejně jako v ostatních místech republiky byla Třebíč válečným běsněním postižena. A to naprosto bez ohledu na trebičské Židy. Počináním německých okupačních vojáků trpělo celé město, bez rozdílu vyznání. V roce 1938 v době mobilizace celé republiky, bylo ve škole v Podklášteří ubytováno československé vojsko.⁶⁷ Třebíč patřila mezi města, která v roce 1939 byla obsazena mezi prvními. Okupační vojska do města dorazila 15. 3. 1939 v časných ranních hodinách. Ač první den dorazily pouze čtyři obrněné vozy, jejichž osazenstvo především monitorovalo a připravovalo ubytování pro další vojáky, k vyděšení místních občanů to bohatě stačilo. Dne 17. 3. 1939 došlo k obsazení trebičských kasáren a objektů patřících donedávna českému dělostřelectvu. Nakonec se ve městě pohybovalo více než tisíc vojáků wehrmachtu. Do Třebíče se nastěhovala nejen vojenská jednotka, ale také tajná státní policie – gestapo. Ta zde jako jediná vydržela po celou dobu války. Ostatní jednotky byly postupem času buď převelené, nebo pro ně město představovalo pouze přechodnou stanicí. V začátcích okupace bylo až úsměvné, jak řadová němečtí vojáci dávali najevo své překvapení z dobře zásobených protektorátních obchodů. Jak zní z úst pamětníků, většina z nich se chovala slušně.⁶⁸

Během šesti válečných let byla Třebíč spíše považována za průjezdní město nebo místo shromažďování vojáků, například před odjezdem na ruskou frontu v roce 1941. Jak z historických pramenů vyplývá, na konci války bylo velmi náročné vyžít z přidělů, které se rozdávaly na potravinové lístky. Pravdou ovšem také zůstává, že díky okolním vesnicím zde byla situace o poznání lepší než ve velkých městech, neboť většina obyvatel byla zásobována od svých známých na venkově. V posledním roce války, v létě 1944, se do Třebíče přesunul vojenský lazaret z polského Krakova. Ten sloužil nejen pro vojáky z fronty, ale také pro zraněné uprchlíky, kteří postupovali před spojeneckou ofenzivou. V lazaretu zemřelo 33 vojáků., všichni byli pochováni na trebičském hřbitově. Mezi další zde pohřbené patří němečtí civilisté, kteří se do města dostali v několika uprchlických vlnách, které během roku 1944 přišly. Mezi těmito zemřelými civilisty bylo 20 starších žen a 39 dětí, většinou ještě v kojeneckém věku. Je nutné si uvědomit, že tito lidé byli pouhými oběťmi, stejně jako český lid. Je dokázáno z pramenů, že v Třebíči se našlo hodně obětavých lidí, kteří na konci války

⁶⁷ JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí po šesté*. Třebíč: Amaprint-Kerndl, 2015. ISBN 978-80-87710-26-5. s. 53.

⁶⁸ PRUKNER, Zdeněk. *Konec války na Třebíčsku*. Třebíč: Akcent, 2019. ISBN 978-80-7497-293-5. s. 5-7

tyto německé uprchlíky ubytovali ve svých domácnostech. Největší strach panoval v obci z příchodu fronty a s ní spojených bojů. Většina obyvatel si shromažďovala potraviny, budovala sklepní úkryty a také schovávala zbytky cenností. Některé sklepní prostory napříč celou Třebíčí byly určeny za veřejné protiletdecké kryty. Vzhledem k tomu, že tyto prostory rozhodně nebyly prvotně určeny pro tyto účely, převažovalo přesvědčení, že pokud by opravdu došlo k náletům, ztráty civilního obyvatelstva by byly ohromné. Jak však teď už víme, frontové boje městem nikdy neprošly. Osvobozování města Rudou armádou se také obešlo bez větších bojů. Při osvobození v okolí Třebíče neunikly zatčení desítky ustupujících vojáků. Ti byli buď popraveni revolučními gardami, ale ve většině případů byli internováni v zajateckém táboře, paradoxně zřízeném v bývalé Subakově koželužně v Židovské čtvrti.⁶⁹ Zde čekali na soud nebo byli využíváni k pracím na obnovu Třebíče. Do roku 1947 prošlo táborem přes 1200 zajatců.⁷⁰

Co se týče židovských obyvatel Třebíče, jejich příběh je samostatnou kapitolou konce války. Zdecimování, vyhlazení a bez nároku na další život. Tak vypadala třebíčská židovská komunita po konci druhé světové války. Pro tyto lidi byl návrat ke starému životu ještě mnohem složitější než pro ty, kteří si válku prožili v Protektorátu Čechy a Morava. Potom, co přežili koncentrační tábory, se vraceli do nejistoty všedního života. Většina z nich přišla o celé rodiny a zprávy o jejich smrti se dozvídala až po svém návratu do rodných měst a vesnic. Kolikrát se ani neměli kam vracet. Jejich domy byly častokrát již obsazeny a bylo velmi náročné je získat zpátky.⁷¹ Nejlepším příkladem je příběh jedné židovské ženy z Třebíče. Po přežití koncentračního tábora v Osvětimi se vrátila do svého rodného města s tím, že se její život vrátí do starých kolejí. Nutno podotknout, že v koncentračních táborech přišla o celou svoji rodinu. Po návratu do Třebíče zjistila, že její dům již byl prodán. V tu chvíli začal doslova boj o jeho navrácení. Jenže to, co kolem navrácení majetku do rukou právoplatné majitelky nastalo, nám připadá z dnešního pohledu naprosto nepředstavitelné. První věc, kterou lze dle mého mínění považovat za ukázkou byrokracie v praxi, je fakt, že po ženě požadovaly úřady občanské doklady. Po druhé světové válce bylo pro židovské obyvatelstvo dokazování totožnosti velmi problematické. Většina dokladů, ať už rodný list či ostatní identifikační doklady, byly povětšinou zničeny právě v koncentračních táborech. Největší absurditou v tomto příběhu je ovšem skutečnost, že české úřady požadovaly, aby tato židovská žena přivedla jakéhokoliv svědka, který by dosvědčil, že opravdu byla vězněna

---

⁶⁹ PRUKNER, Zdeněk. *Konec války na Třebíčsku*, s. 138-139.

⁷⁰ *Tamtéž*, s. 130-134.

⁷¹ Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

v koncentračním táboře Osvětim. Než se podařilo všechny tyto náležitosti dát dohromady, přišel rok 1948 a všechn majetek, který byl středobodem tohoto sváru, znárodnili komunisté. V tu chvíli už nejspíše hrdince tohoto příběhu došla chuť i trpělivost o svůj majetek bojovat. Z Třebíče odešla a již nikdy se sem jak ona, tak ani její potomci nevrátili. Jak jsem se při svém pátrání dozvěděla od pamětníků, rozhodně se nejednalo o ojedinělý případ.⁷² Je až neskutečné, že více než polovina domů, které před válkou patřily Židům, měla po válce jiné majitele. Víceméně z tohoto vidíme, že jejich návrat nebyl ničím očekávaným. Co by nastalo, pokud by se z koncentračních táborů vrátila do Třebíče většina židovské komunity, můžeme dnes jen spekulovat.⁷³ Nicméně faktem zůstává, že z počtu 281 Židů, kteří byli z Třebíče transportováni, se jich po konci války vrátilo pouze deset a se smíšenými rodinami mluvíme o dvaceti přeživších. Ostatní zemřeli buď v Terezíně, nebo v koncentračních táborech v Polsku. Z celého Jihlavska se zpátky vrátilo pouhých 35 lidí. Transportováno jich bylo 1370.⁷⁴

Druhá světová válka téměř zničila židovskou komunitu v Třebíči. Tato genocida zastavila osídlení, které datujeme od 16. století. Během šesti let se povedlo téměř vymýtit to, o co se trebičští Židé snažili pět století. Nikdy se již plnohodnotně nepovedlo obnovit trebičskou židovskou komunitu.⁷⁵ Nikdy už zde nefungovala židovská obec, která je vždy srdcem židovské komunity. Jedinou záchranou se tedy pro Židovskou čtvrť stal o téměř šedesát let později rok 2003 a její zápis do světového dědictví UNESCO. Zatímco kulturní dědictví se zachránit podařilo, židovský národ už nikdy nebyl tím, čím byl před druhou světovou válkou.⁷⁶

2.4 Kalinovy děti

Na pozadí všech událostí, které Třebíč postihly za 2. světové války, vyčnívá jedna, která se stala mementem. Událost, která stmelila národy, sousedy či naprosto cizí lidi. Kdybyste se zeptali kohokoliv, kdo je Nicolas Winton či Oskar Schindler, dokážu si představit, že většina oslovených vám odpoví, že samozřejmě tyto dva pány znají. Jednoho jako zachránce židovských dětí a druhého jako člověka, který využil své německé národnosti

---

⁷² Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

⁷³ Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

⁷⁴ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 9-10

⁷⁵ *Tamtéž*, s. 10.

⁷⁶ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*, s. 14.

a ve svých firmách zachránil stovky Židů. Avšak když se někoho zeptáte, zda zná jméno Antonína Kaliny, většina lidí či naprostá většina, nebude schopná tuto osobu kamkoliv zařadit. A přitom i město Třebíč má svého hrdinu. Antonín Kalina, ten, který zachránil stovky židovských chlapců v koncentračním táboře Buchenwald.⁷⁷

Vraťme se však na počátek života Antonína Kaliny, třebíčského rodáka, který ač nechtěně, byl již od mládí ústřední postavou třebíčského života. Jak bychom řekli dnešním vyjádřením, byl to rebel. Rebel každým coulem. Jako mladý se vyučil ševcem. Toto povolání měl již předurčeno, neboť jeho otec byl povolání stejného a mladého Antonína k ševcovině vedl již od dětství. Antonín Kalina neboli také Toník, jak mu často říkali, měl několik vlastností, které jako by ho předurčovali stát se vůdcem tam, kamkoliv přijde. Byl obdarován schopností dobré a rychlé reakce, v každé rozepři dobře argumentovat a jeho výřečnost sklízela jen slova uznání. Díky tomu se několikrát stal mluvčím odborů. Někteří mu zazlívali, že se občas choval až příliš ironicky či dokonce zle. Překvapuje, že od dětských let trpěl vadou řeči a ráčkoval. Přesto se jeho největší životní zbraní stalo mluvené slovo.⁷⁸

V životě Antonína Kaliny se posuneme do doby mezi válkami. Třebíčsko bylo vždy známo silnou základnou dělnické třídy. Tento stav zapříčinila především koncentrace soukeníků, tkalců a ševců. Tato skutečnost dopomohla tomu, že v Třebíči získali značné sympatie komunisté. Sympatie pramenily především z toho, že oblast byla velmi ekonomicky nestabilní a lidé často přicházeli o práci. Proto se většina z nich klonila ke komunistům, kteří velmi aktivně bojovali proti těmto problémům. Nastává tedy otázka, jak se k této politické straně postavil Antonín Kalina. Odpovědí je, že Antonín Kalina vstupuje i se svým otcem do Komunistické strany Československa hned po jejím založení v roce 1921. Antonín Kalina je za svoji činnost ve straně několikrát zatčen a uvězněn, neboť se podílel na pořádání demonstrací, distribuci letáků a dalších podvratných činnostech proti demokracii. Jeho vzpurnost ovlivňovala i celou jeho rodinu. V té době v Třebíči vlastnil obuvnickou firmu Tomáš Baťa, který proslul svým negativním postojem ke komunistům. Pokud tedy někdo z rodiny Kalinových chtěl v Baťově podniku pracovat, musel by zatajit svůj původ. Nelehká situace pro rodinu s obuvnickými kořeny.⁷⁹

Antonín Kalina však měl svůj příběh, který ho zařadil mezi nesmrtelné hrdiny, teprve před sebou. Hned po začátku války, ještě v roce 1939, je zatčen gestapem a uvězněn nejdříve v Jihlavě, poté v Dachau a jeho konečnou stanicí se stává koncentrační tábor Buchenwald. O

---

⁷⁷ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 5-7.

⁷⁸ *Tamtéž*, s. 16-19.

⁷⁹ *Tamtéž*, s. 24-30.

tom, jaký vztah měl Toník ke svým spoluvězňům, by se dalo popsat velké množství stran. Stačí však říci, že i zde se vybuďoval respekt a stal se nepsaným vůdcem. Jeho cit pro čest a spravedlnost se v pekle koncentračních táborů jevil jako světlo na konci tunelu. Za svůj pobyt v Buchenvaldu zachránil několik dospělých vězňů, svých kamarádů. Jak víme z výpovědí svědků, zde si byli všichni rovni. Tady nezáleželo na vyznání, rase nebo politické příslušnosti.⁸⁰ V lednu roku 1945 začíná osud psát příběhy několika stovek chlapců a také hrdinský příběh Antonína Kaliny. Do Buchenvaldu od již zmíněného ledna 1945 proudily davy Židů, jako součást pochodů smrti. Mezi dospělými vězni se objevovalo velké množství dětí. Od úplně nejmenších, až po ty už skoro dospělé. V tento moment využívá Antonín Kalina své zbraně, dokonalou argumentaci a výřečnost. Díky tomu dokázal židovské chlapce shromáždit a starat se o jejich prosperitu. Většinu z nich pochod smrti absolutně vyčerpá a pohybovali se na pokraji smrti. Mnoho chlapců trpělo nemocemi a další pochod smrti by jistojistě nepřežili. Antonín Kalina se tedy pomocí svých kontaktů, falšování dokumentací a nasazení vlastního života, postaral o to, aby se chlapci do pochodů smrti již nedostali. Ke konci války to vyžadovalo zapojení velké části tábora, který se celý snažil tyto pochody sabotovat. Pro tak už psychicky zlomené nacisty to byla poslední kulka do zad. Jejich snaha uplatňovat na vězňích násilí již ztrácela efektivitu.⁸¹

V této době také došlo k situaci, která se stala demonstrací respektu a úcty zachráněných chlapců k Antonínu Kalinovi. Nacistické velení usilovalo o naplnění pochodů smrti především Židy. Antonín Kalina proto instruoval „své“ chlapce a kladl důraz na jedinou věc. Pokud se jich kdokoliv z důstojníků nebo vojáků zeptá na víru, musejí popřít svůj židovský původ. Když k tomuto opravdu došlo, nikdo z chlapců se neprozradil. Ač jich židovského původu byla většina. Po osvobození Buchenwaldu americkými vojáky vzešlo teprve najevo, co strašného se zde dělo. V tomto pekle zní činy Antonína Kaliny jako sci-fi. Ačkoli se jeho zachránění chlapci po osvobození rozutekli do celého světa, nikdy na svého zachránce nezapomněli. S několika chlapci si ještě řadu let po válce dopisoval. Z většiny dopisů je cítit poděkování a vděčnost, které slovy nelze vyjádřit. Tato korespondence končí po spuštění železné opony, která rozdělila nejen Evropu, ale celý svět.⁸²

Za jeho života se neobjevil nikdo, kdo by ho za jeho činy dostatečně ocenil. Navíc Antonín Kalina nepovažoval své jednání za nic hrdinského. Jako člověk byl skromný a o svých činech nikdy moc nemluvil. V roce 2012 vstupuje do kin americký dokumentární

---

⁸⁰ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 82-83.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 184-186.

⁸² *Tamtéž*, s. 206-208.

snímek, Kinderblock 66. Tedy film o dětské sekci koncentračního tábora Buchenwald. Tato sekce nebyla vedena nikým jiným než Antonínem Kalinou.⁸³ Ve stejný rok dostává titul „*Spravedlivý mezi národy*“. Toto ocenění uděluje stát Izrael lidem nežidovského původu, kteří v době 2. světové války riskovali svůj život za záchranu Židů. Tohoto titulu se Antonín Kalina již nedožil. Bylo mu uděleno in memoriam, 22 let po jeho smrti. O získání této prestižní ceny se jeho rodina dozvěděla až v roce 2013. V České republice tomuto ocenění nikdo nevěnoval pozornost. Věřím tomu, že to bylo způsobeno pouze tím, že na Izraelské straně byli všichni přesvědčeni, že z Kalinovy rodiny už nikdo nežije. Je tu však jedno velké ale. Každá mince má dvě strany. Tak jako každá pravda má více výkladů. Podle slov pamětníků, kteří Antonína Kalinu znali, nepatřil v běžném životě mezi takové dobrodince, za jakého je považován. Demonstrací těchto pocitů je zmínka mé narátorky, která je silnou, ale zároveň upřímnou. „*Pamětní deska Antonína Kaliny je umístěna nad odpadkovým košem, ne že by tam nepatřil, ale pro ty, co se na to jezdí dívat, je to neuctivé*“. Ať už je názor na tohoto muže jakýkoli, nikdo mu nikdy již nesebere zásluhy a stovky zachráněných životů.⁸⁴

3 Metoda orální historie

Historii lze definovat jako vědu, jenž studuje minulost. K jejímu zkoumání, je nutné využívat řady vědeckých metod. Historie, jež je pokládána za reálnou a neměnnou, musí být podrobena serióznímu výzkumu a s ním spjaté kritiky. Je nutné stanovit její strukturu a určit, zda existují nějaké současné stopy. Komplexní diskurs o minulosti má tedy jasně stanovit, proč je určitá posloupnost faktů a událostí interpretována tak, či jinak. Zvláště by se mělo dbát na přesné zařazení dat a lokality.⁸⁵

3.1 Vývoj metody orální historie

Dějiny lze charakterizovat, jako sociálně kulturní fenomén, jak zmiňují autoři Miroslav Vaněk a Pavel Mucke ve své knize Třetí strana trojúhelníku. Lidská společenství jsou na základech historického vnímání sami sebe postavené. Těmito společenstvími nemyslí autoři pouze

---

⁸³MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 276.

⁸⁴Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

⁸⁵LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6. s. 28-30.

velké národnostní masy, ale také vnímání menších celků především rodiny a jejího zázemí. Orální historie, dává možnost zjistit, že při změně pohledu a naslouchání narátorum si uvědomíme, že žádný příběh není malý, nebo méně důležitý než jiné velké historické události. Tímto lze metodu orální historie považovat za demokratizující článek ve výkladu dějin.⁸⁶

Historii orální metody datujeme z dob, kdy si lidé uvědomili, že historické okamžiky lze zachovat pouze tím, že je budou komparovat a předávat dalším generacím. Zde mluvíme o ústním předávání, ale také o důležitosti psaných faktů. Velkou úlohu na komparaci určitého příběhu či určité události měly legendy, báje, pověsti a později kroniky. Lze říci, že zrod písma a vzestupná kultura psaní, nijak neovlivnili pokračující ústní předávání historických faktů. Je důležité si uvědomit, že těch, kteří ovládali písmo, bylo velmi málo. Jak víme písmo si dlouho neslo svoji výjimečnost a nedostupnost, pro obyčejné lidi. Ti co však uměli psát, postupem času zjišťovali, že mluvené sdělení se pro ně stává důležitým prvkem, při sepisování dějin, ale také běžných událostí. Zde můžeme uvést zaznamenávání úrody, nemocí či pracovních postupů, které se poté předávaly z generace na generaci. O slovní prameny se opírali autoři od antické doby Hérodota, přes středověkého Kosmu až k moderním historikům v době Micheleta. Samozřejmě, že v této době nemůžeme mluvit o uvědomělé orální historii. Za zemi zaslíbenou orální historii považujeme z dnešního pohledu USA. Ač někteří tvrdí, že USA jsou kolébkou metody orální historie pouze z toho důvodu, že jako stát samotný disponují minimem vlastních dějin, tedy si k jejich vytvoření museli dopomoci orální historií. Historikové, však uvádějí, že právě Spojené státy americké se nejvíce zasloužily o rozmach a význam metody orální historie. Za otce zakladatele je považován Allan Nevins, který byl původním povoláním novinář zabývající se psaním životopisů. Později se prosadil, jako profesor historie. Allan Nevins již v roce 1938 ve své knize *The Gateway to History*, představil myšlenku na založení organizace, která by se systematicky věnovala rozhovorům, které by mapovaly životy významných amerických osobností. V době, kdy se v Americe snaží Allan Nevins rozběhnout tuto organizaci, v Evropě se schyluje k válce, která později dojde i do USA. Díky ní je činnost organizace zastavena. Až v roce 1948 zakládá Nevins spolu se svým studentem Louisem M. Starrem první orálněhistorické centrum, které je pod záštitou University of Columbia V New Yorku. Největšího rozmachu se metoda orální historie dočká v letech 1960 až 1973. Důležitým aspektem při využití metody orální historie, je také technika. V tomto odvětví dochází k přelomovému roku 1948, kdy světlo světa spatří přenosný kotoučový magnetofon. Ten se stává nejen pomocníkem pro historické bádání, ale je velmi oblíbený i u laické veřejnosti. Po úspěchu prvního orálněhistorického centra se v USA do roku 1965 objevilo dalších 89 takto zaměřených institucí. O oblíbě této metody svědčí také fakt, že po roce 1977 bylo v Americe evidováno téměř tisíc institucí zaměřených na orální historii. Aby se tato centra mohla

---

⁸⁶ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Vyd.2. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5. s. 31-32.

sdužovat a předávat si své zkušenosti, vznikla roku 1967 zastřešující celonárodní organizace Oral History Association.⁸⁷

3.2 Orální historie průřezem zemí

Nelze, však věnovat pozornost pouze Spojeným státům americkým. I v Evropě se většina zemí snažila o identifikování národní historie pomocí orální metody. Jako první můžeme uvést Velkou Británii, kde se místní historikové snažili především o bádání v otázce sociální problematiky a dělnických tříd. Což, lze považovat za zkoumání vývoje soudobých dějin Velké Británie. Důraz byl kladen především na běžné denní činnosti a fungování vztahů v rodinách a pracovišti. S podobnými činiteli orální historie se můžeme setkat také v Itálii. Zde je ovšem problémem pro místní badatele fašistická minulost italských dějin. Neboť fašismus se stal na několik let součástí běžného života Italů. Co se týče totalitní historie, je na tom stejně jako Itálie velmi podobně Německo. To se ve svých dějinách muselo vypořádat, nejen s nacistickou kapitolou, ale také s rozdělením Německa v druhé polovině 20. století. Tímto rozdělením došlo k nesourodému vývoji západní a východní části. Další zemí je Francie. Zde se badatelé otáčejí především na období Annales. Vztah k orální historii datujeme do konce 19. století, kdy se ve Francii formuje pozitivistická historie prezentována jmény jako Gabriel Monod, nebo Ernest Lavisse. Samozřejmě každá evropská, ale i světová země se k problematice orální historie postavila takovým způsobem, který vystihoval její dějiny a její osobní vnímání vlastní minulosti. V Evropě, však najdeme i země, které byly součástí dějin větších celků. Řeč je samozřejmě o SSSR a jeho území. Tedy především jde o Ukrajinu a Pobaltské státy. Vzhledem k totalitě, která zde panovala, byl charakter orální historie režimu na obtíž. Dalo by se říci, že orální historie nebyla svobodná a její obsah se často překrucoval do polohy, která komunistickému režimu vyhovovala. Na Ukrajině se orální historie a její využití začíná objevovat až kolem roku 1992. A i dnes je získávání rozhovorů s pamětníky z dob těžké ruské totality tvrdým oříškem. Vzhledem k zapojení světových mocností do výzkumu orální historie, vzniká v roce 1996 Mezinárodní asociace orální historie – International Oral History Association.⁸⁸

Samostatnou kapitolou je vývoj orální historie v kontextu České republiky. Dnes je již v českém prostředí známým pojmem, ale je nutno uvést, že ne vždy tomu tak nebylo. O pravém využití orální historie v našich podmínkách můžeme mluvit až po roce 1989, do té doby zde byly pouze pokusy o takzvané práce s pamětníky národa. Touhu po bádání objektivním, podporovala také skutečnost, že čeští historikové byli dlouhá desetiletí izolováni od nových metod zkoumání. To především díky nedostupnosti odborné literatury. S orální

---

⁸⁷ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 32-37.

⁸⁸ *Tamtéž*, s. 40-88.

historií se tedy většina českých historiků poprvé setkala až v devadesátých letech 20. století. Ve svém bádání se snažili prozkoumat především prázdná místa právě proběhnuté historické epochy. Zde však naráželi na to, že z oficiálních pramenů nebylo možné přinést objektivní informace. Když se přeneseme přes časový úsek let 1990 až 2001, zjistíme, že úspěchy českých historiků a historiček jsou na mezinárodním poli v popředí zájmu. Ani dnes nemají instituce zabývající se touto metodou v České republice na různých ustláno. Velký důraz je nyní kladen na to, aby orální historikové propojovali své projekty se zahraničními kolegy.⁸⁹

3.3 Orální historie v rámci odborného výzkumu

Orální neboli ústní historie. Metoda používaná nejen při výzkumu historický faktů a událostí, ale také hojně využívána v sociologii, etnografii či psychologii. V laickém podání se častokrát setkáváme s použitím orální metody v žurnalistice nebo dokumentárním zpracování. Proto je tato metoda oblíbená i mezi nevědeckou veřejností, neboť ta se s ní nevědomě setkávají každý den. Ať už z internetových zdrojů, knih, dokumentárních filmů či novinových článků. Jako každá metoda výzkumu je i orální historie rozporuplnou metodou. Jedni v ní spatřují zdroj informací, které by se jinak do podvědomí nedostaly. Druzí ji považují za neobjektivní a velmi ovlivnitelnou subjektivitou daného narátora. Hlavním objektem zkoumání orální historie je lidská paměť, která se v průběhu života každého člověka stane nezměrnou zásobárnou informací a studnicí poznání historie.⁹⁰

Orální historii nebo jeho metodou se lidstvo zabývá už od počátku věků, kdy bylo potřeba si tyto historické prameny předávat ústní formou, aby nebyly nadobro ztraceny. Nevýhodou tohoto předávání je, že ne vždy tyto prameny zůstaly ve stejné podobě, jako byly předány v počátku. Tedy nelze je považovat za úplně věrohodné. Jednoduše by se dalo říci, že čím více se prameny předávaly slovně, tím více také přicházely o svoji podobu a podobu své informace, která byla na začátku poskytnuta. Orální historie je tedy problematická i z toho důvodu, že lze čerpat pouze z nedávné historie. Pro dnešní potřebu ji tedy vidíme jako velmi podstatnou. A to především ve zkoumání totalitních a komunistických režimů. Zde musíme využít všech příležitostí, aby nám tyto pamětníci poskytl informace, které není možné získat jinak a podílet se na šíření mezi novou generací, která tuto dobu nezažila. Jak již bylo řečeno, tato metoda je někdy odsuzována pro svou subjektivní podobu. Je to naprosto logické, neboť

---

⁸⁹ VANĚK, Miroslav. MŮCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 95-123.

⁹⁰ *Tamtéž*, s. 14-19.

každý člověk vnímá situaci a události kolem sebe ze svého pohledu. Každý pociťuje za důležité věci a zážitky, které se přímo dotýkaly jeho osoby. Každý je jinak citlivou osobou, takže některé momenty působí rozlišně na jeho paměť a vzpomínky. Dle mého názoru je naopak tato jedinečnost tím, co dělá metodu orální historie neopakovatelným zdrojem informací. A není to jen o jedinečnosti, ale také o osobním přístupu, ve kterém vidím další velký přínos této metody. To, jak rozličně může být podávána stejná událost narátory, kteří byli například na opačné straně barikády. Z tohoto důvodu je pro mě tato metoda jednou z nejvíce používaných v mých výzkumech. Samozřejmě i teoretická historie je přínosná, ale pouze orální metodou se dají získat osobní střípky z minulých životů.⁹¹

3.4 Využití metody orální historie v praxi

V této podkapitole se chci věnovat především použití metody orální historie v praxi. Tedy jejího využití, zpracování a kompilaci do dalších historických bádání. Hlavními formami využití orální historie je pro badatele buď využití rozhovoru, nebo životopisné vyprávění. Dle sociologů je základním účelem rozhovoru minimalizovat efekt tazatele na konečnou kvalitu zpracovaného tématu. Naopak životní příběh a jeho vyprávění má nespornou výhodu v tom, že daný subjekt není předem konfrontován s otázkami, ale je veden ke zcela přirozenému a volnému vyprávění. Výhodu tohoto postupu popsala německá socioložka Gabriele Rosenthalová. Ta doslova říká, že některé skutečnosti se badateli vyjeví právě jen skrze volné vyprávění, které není svazované jasným řádem. Samozřejmě je podstatné si uvědomit, že životní příběh můžeme interpretovat pouze na pozadí celé narátorovi historie. Samozřejmě si musíme uvědomit, že vedle bádání jde také o přístup a umění tazatele. Jeho adaptabilita na změnu směru rozhovoru, či rychlé reagování ve chvíli, kdy rozhovor nejde správným směrem. Někteří tazatelé mají umění rozhovoru v krvi, pro některé je nutné nejdříve projít zaškolením, díky kterým se jejich rozhovory stanou přínosným stavebním kamenem historie.⁹²

Jako při každém výzkumu i tato metoda vyžaduje důkladnou přípravu, která ho předchází. Základ této přípravy rozhodně spatřuji ve správném výběru narátora. Většinou jsou tito lidé vybíráni buď z našeho vlastního okolí, anebo například z novinových článků či přes někoho blízkého. Je tedy nutné předem rozlišit, zda jsme oslovili osobu známou či úplně cizí.

---

⁹¹VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 31-36.

⁹² *Tamtéž*, s. 138-141.

Tak či tak, vždy musí narátor se zpracováním svých vzpomínek souhlasit, obzvlášť v současné době, kdy je brán zřetel na ochranu osobních údajů. Je etickým právem narátora vědět, k jakému účelu bude jeho příběh použit, kde bude publikován, jaký okruh čtenářů si jej přečte, popřípadě bude z něj čerpat.⁹³

Ne každý dokáže vyprávět svůj příběh před neznámým člověkem. Ne vždy je totiž vyprávění pozitivní. Někdy otevírá rány pro danou osobu velmi bolestné. Pokud se takového tématu dotkneme, je možné, že tím bude celý rozhovor poznamenán a mnohdy i ukončen. Abychom se tomuto problému vyhnuli, je důležité, pokud rozhovor vedeme s naprosto cizím člověkem, sejít se s ním vícekrát. První návštěva musí vytyčit témata, kterým se chceme ve svém rozhovoru věnovat a využít spolupráce s narátorem k jejich korektuře. Nejsem zastáncem systému přesně daných otázek, neboť narátor poté nad jejich obsahem příliš přemýšlí. Více mi v tomto vyhovuje použití životopisného vyprávění. Kdy je narátor vyzván, aby sám vypověděl jeho životní historii. Pokud nemáme po tomto vyprávění zodpovězeny všechny naše otázky, můžeme použít doplňující dotazy. Další důležitý bod spočívá ve výběru místa pro vedení rozhovoru, místa, které bude pro oslovenou osobu příjemné a pro ni známé. V této fázi se přímo nabízí ponechat výběr na dotazovaném. Tak se necítí stresovaný z neznámého prostředí. Samozřejmě také samotný tazatel zásadním způsobem ovlivňuje průběh a výsledek rozhovoru. Příprava tazatele zahrnuje základní postup při kladení otázek. Měl by mít jasnou představu, jakým způsobem chce rozhovor vést, kam se chce rozhovorem dostat a přemýšlet nad samotnou metodou orální historie. Tazatel se pro svého narátora stává motivátorem, průvodcem, ale také psychologem. Teoretická znalost dané problematiky či doby, jakou se chceme zabývat, je samozřejmostí. Jak říká Silvia Antonucci „*Proces rozhovoru je umění, ne věda*“.⁹⁴ Málodko si uvědomuje, že i vlastní vyrovnanost hraje důležitou roli, neboť rozhovor se může stočit na téma, které nás může citově či psychicky ovládnout. Je tedy na tazateli, zda dokáže tyto okamžiky unést a poté je zpracovat objektivně a emocionální zážitek zpracovat tak, aby to neovlivnilo výsledek práce. Avšak nikdy se nesnažíme tyto emoce z rozhovoru zcela vymazat. Tyto vnitřní pocity dodávají rozhovoru originalitu. Rovněž nepodceňujme fakt, že vždy se nám rozhovory budou lépe dělat s někým, kdo byl buď neutrálním pozorovatelem či stál na straně utiskovaných. Ne každý je schopný svoji mysl nastavit tak, aby rozhovor vedl s někým, kdo páchal zlo.⁹⁵ Zde totiž velmi pracují naše vlastní předsudky, které si mysl ke každému historickému momentu vytváří. Když tedy

---

⁹³ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 153-159.

⁹⁴ *Tamtéž*, s. 154.

⁹⁵ *Tamtéž*, s. 154-156.

tento jev shrnu, je na každém tazateli si předem určit své možnosti a upřímně si říct, na co jsme schopni si troufnout.⁹⁶

Jak poznáme, že rozhovor plyne tím správným směrem? Jako tazatel musíme vycítit, jestli je rozhovor pro obě strany příjemný. Narátor by neměl být nikam tlačěn. Rozhovor by měl plynout přirozeným tempem, což nejlépe vystihuje situace, kdy narátor sám mluví a otázky tazatele jsou pouze doplňující. Rozhodně by narátor měl setrvávat po dobu rozhovoru ve své komfortní zóně. Tedy neměl by mít pocit, že tazatel na něj tlačí. Tazatelův postoj musí vyjadřovat respekt vůči narátorovi, být mu motivujícím a povzbuzujícím článkem při rozhovoru. A rozhodně ukázat, že se zajímá i o samotnou osobu, že se nesnaží pouze nezúčastněně získávat informace. K navázání kontaktu a uvolněnému projevu narátora velkou měrou přispívají jeho osobní materiály z doby, kterou probíráme. Fotografie, zápisky či jakékoliv věcné předměty. S povolením narátora můžeme tyto předměty použít do našeho výzkumu.⁹⁷

Po samotném rozhovoru již záleží pouze na tazateli, jakým způsobem bude získané poznatky dále zpracovávat. Je nutné si uvědomit, že rozhovor by měl být do papírové podoby zaznamenán co nejdříve, abychom si dokázali vybavit naše vlastní postřehy, zážitky a vjemy. Rozhodně nám nahraný rozhovor může poskytnout i zpětnou vazbu. Přesně nám ukáže, kde jsme v rozhovoru udělali chybu, kde byl rozhovor spíše obalen vatou a nebyl tematicky přínosný.⁹⁸ Zda autor použije vlastní interpretaci či bude postupovat metodou analýzy. Tedy buď zpracuje rozhovor vlastním slovem do souvislého textu, nebo rozhovor rozdělí do formy otázek a odpovědí. Ve vlastním textu lze použít i svůj vlastní pohled nebo interpretaci faktografických skutečností. Naopak metoda otázky a odpovědi zůstává ve formě vlastního slovního pojetí dotazovaného. V tomto případě vidíme přesné reakce na příslušnou otázku. Samozřejmě zpracování rozhovoru se odvíjí také od toho, k jakému účelu je poté výsledná práce použita. Tedy je rozdíl, zda bude práce zpracovávána knižně nebo například v rámci společenského shromáždění. Do knižního zpracování se přímo nabízí, již kvůli čtenáři, interpretace tazatele textu do souvislého textu a proložit tento text přímou citací. Naopak formu interview lépe využije novinový článek, který spíše v kratší podobě informuje a dokáže zaujmout jen jedním daným problémem. Při besedách můžeme upotřebit věcný materiál, jako podporu naší přednášky. Z toho vyplývá, že použití naší práce může být formováno do velké škály projektů. Ty poté přispívají k vytváření školní výuky nebo se stávají součástí vzdělávání

---

⁹⁶VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 159-166.

⁹⁷*Tamtéž*, s. 167-172.

⁹⁸*Tamtéž*, s. 172-173.

široké veřejnosti. Nejednou jsou také využity při výstavách či výročních historických událostí.⁹⁹

4 Rozhovor s paní Susanou Urbanovou – poslední Třebíčskou židovkou

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10. 3. 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Osobnost paní Susany Urbanové mě upoutala při čtení jejího rozhovoru pro krajský deník v jejím rodném městě. Tento rozhovor mě motivoval k rozhodnutí setkat se s touto silnou ženou osobně a její příběh zpracovat dle svého nejlepšího svědomí. Její status poslední Třebíčské židovské ženy, která prožila druhou světovou válku, mě fascinoval a cítila jsem potřebu poznání a zpracování této její životní kapitoly. Vzhledem k tomu, že mým historickým zájmem vždy bylo zkoumání židovské komunity v době 20. století, považovala jsem její životní příběh za neskutečně zajímavý. Provázanost její osoby s trebičským židovským obyvatelstvem se stala hlavním stavebním kamenem mého výzkumu. Již dříve jsem se snažila o výzkum trebičského židovského ghetta a jejich obyvatel během druhé světové války, neboť jejich osudy by neměly být zapomenuty. Při tomto zkoumání mě velmi překvapilo, jak málo publikací a knižně zaznamenané historie na toto téma existuje. Proto jsem doufám, že tento rozhovor mi poskytne ucelenou představu o tom, jak to v Třebíči v době války opravdu vypadalo. Vzhledem k věku mé drahé narátorky bylo potřeba sehnat kontakt na někoho blízkého, kdo by mi rozhovor zprostředkoval. Díky znalosti Třebíče nepředstavovalo nakonec sehnání tohoto kontaktu nepřekonatelný problém, jak jsem se původně obávala. Podařilo se mi získat kontakt na syna Susane Urbanové, kterému patří velké díky nejen za zprostředkování setkání s jeho maminkou, ale také za věcný přínos k mé práci. Jeho vyprávění o dnešním judaismu a životě židovské komunity mě inspirovalo k tomu, že jsem do své práce zařadila i rozhovor s ním samotným. Myslím si, že díky těmto informacím práce získala na ucelenosti a je přínosnější pro pochopení celé židovské problematiky. Předem jsme společně po telefonu probraly témata, kterým jsem se chtěla během rozhovoru věnovat. Samozřejmě jsem se řídila základní filozofií, že rozhovor musí být příjemný především pro mou narátorku. Proto místo i datum našeho rozhovoru jsem nechala na jejím vlastním výběru. Před samotným rozhovorem jsem si vypracovala styčné otázky, kterých jsem se chtěla během

---

⁹⁹ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s 255-259.

rozhovoru držet, a které se staly stěžejní kostrou celé mé práce. Samozřejmě jsem měla určité obavy, zda rozhovor bude probíhat dle mých předpokladů, jestli se shodneme na otázkách, zda se nedotknu něčeho, co by rozhovor znemožnilo. Den setkání mě však velmi mile překvapil. Ve dveřích svého bytu mě přivítala neskutečně srdečná a energií překypující žena, která mě během našeho rozhovoru několikrát nečekaným způsobem překvapila. Doufám, že rozhovor zaujme i širokou veřejnost. Přinejmenším takovou měrou, jakou zaujal mě samotnou.

Rozhovor jsem se snažila vést spíše, jako životopisné vyprávění než přímý otázkový rozhovor. Jak mám v práci uvedeno výše, s narátorkou jsme předem dohodly pouze témata, kterých se náš rozhovor bude týkat. Řídila jsem se knižní radou socioložky Gabriele Rosenthalové, podle níž životopisné vyprávění, otevře kolikrát vzpomínky, ke kterým by se strukturovaně vedený rozhovor ani nedostal.¹⁰⁰

Po analýze rozhovoru jsem se rozhodla, rozdělit rozhovor do třech časově odlišených subkapitol, dle zrovna probíraného tématu. První podkapitola je věnována dětství Susane Urbanové na pozadí Protektorátu Čechy a Morava. Susana mi zde představuje celou svoji rodinu a její osudy. Samozřejmě probíráme také to, jaké bylo vyrůstat za druhé světové války. Její pocity, jako dítěte, které přišlo o většinu svých blízkých. Podrobně, zde také řešíme otázku smíšených rodin, z které sama Susana pocházela. Zde vypráví o těžkém životě své maminky, která pro ni byla v dětství jediným pevným bodem, a přesto se jejich vztah po válce naprosto zprětrhal. Druhá podkapitola je věnována době Susanina dospívání, školní docházky, první práce. Tématem číslo jedna je v této kapitole, také její vztah se setrou Hanou, která vyrůstala od dětství v Anglii. S tím se pojí příběh jejího strýce, který si malou Hanu vzal do opatrovnictví. Susane je v této kapitole snad ještě více emotivní, než v kapitole svého dětství. Jak reagovala na komunistický převrat? A jak se o ni komunisté zajímali? To všechno obsahuje druhá podkapitola. Ve třetí a zároveň poslední subkapitole rozebírám se Susan podobu dnešního ghetta v Třebíči. Její názor na památkovou lokalitu UNESCO. Její vyprávění o zážitcích, které s turisty z různých koutů světa prožila, ukazují zase úplně jiný pohled na světové dědictví UNESCO. Pohled nepříkrášlený a surově upřímný.

---

¹⁰⁰ VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 141.

4.1 Dětství a období okupace

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Susana Urbanová, roz. Benešová, se narodila 6. 10. 1933 v Třebíči. V té době zde rodina Benešů žila již třetím stoletím. První zmínky o předcích rodiny jsou doloženy již z 16. století. A jak mi sama paní Susana řekla, její předci přišli do Třebíče kvůli obchodu, stejně jako většina ostatních přichozích Židů. Věnovali se především obchodu kolem silnic a na zámecké cestě. Její dědeček měl v židovské čtvrti sklenářství. *„Děda Beneš tu měl sklenářství až do druhé světové války, potom tady zůstalo, když ho v roce 1942 odvedli. Do koncentráku šel i s babičkou už velmi starý, bylo mu 83 let.“* Ale vraťme se na začátek našeho setkání. Moje první otázky směřovaly především na dětství paní Susany. V době vzniku Protektorátu Čechy a Morava jí bylo necelých sedm let. Logicky mě zajímalo, jak se jí jako dítěti v Třebíči žilo a jak tuto dobu vnímala. Dle ní se v Třebíči žilo krásně, se všemi svými blízkými a život ubíhal tak jako v každé jiné rodině. Tatínek měl na tu dobu výborné zaměstnání jako skladník v Grünbergerově obchodě se semeny. Díky tomu se mohl o své nejbližší dobře postarat. Jako rodina vlastnili dokonce i automobil a díky tomu se podívali i k moři. Když se tam vydali naposled v roce 1938, tak už je v Itálii varovali, ať se nazpátek nevrací, že bude válka. *„Můj tatínek měl jednu velkou vášeň, a to bylo fotografování, díky němu se nám dochovala spousta fotek. Měl i kameru, na kterou zaznamenával celou židovskou čtvrť.“* Tuto kameru pak zabavili nacisté a potomci Arnošta Beneše jí zpátky získali až po druhé světové válce z Židovského muzea v Praze. Do šesti let se dětem v Třebíči žilo moc dobře. Pak však přišel rok 1941 a všechny děti starší šest let musely nosit židovskou hvězdu. Musím přiznat, že ve chvíli, kdy jsem si tuto autentickou židovskou hvězdu vzala do ruky, jsem měla slzy v očích. Většina z nás ji zná, ví, jak vypadá, ale jen málo z nás se setkalo s někým, kdo by mu ji ukázal naživo. Nejvíce ovšem moji narátorku poznamenalo, že v roce 1940 nastoupila do první třídy a po roce ji musela opustit. Když byl doma ještě tatínek, tak se s malou Susanou učil. Maminka ovšem díky své německé národnosti neuměla dobře česky. *„Doma jsme sice česky mluvili, ale maminka mluvila hodně špatně a nikdy se to pořádně nenaučila.“* Susana ve školní docházce tedy pokračovala až po válce, kdy rovnou nastoupila do šesté třídy. To pro ni znamenalo, že se vše musela učit od začátku. Jak sama říká, neuměla psát. Snažila se proto co nejvíce číst, aby to co nejrychleji dohnala. V tomto spočíval rozdíl mezi ní a její mladší sestrou, která měla jít do první třídy až v roce 1944 a týkal se jí nyní roční odklad nástupu

školní docházky. Její dětství bylo také poznamenáno tím, že nikam nesměla. Žádná plovárna nebo hraní si s ostatními dětmi. „*Já jsem si uměla poradit. Koupat jsem se chodila do řeky, a to nebylo vůbec špatné. Anebo jsem byla na židovském hřbitově. Tam jsem vyrostla. Každé ráno jsem si vzala panenku a šla si hrát tam. Nikam jinam jsem nesměla. Na jednom hrobě jsem měla pro panenku dokonce udělané místo a schovávala jsem si jí tam.*” Jak totiž sama říkala, na Židovský hřbitov nikdy Němci nepřišli, čemuž se sama s odstupem času diví. Během okupace na Židovském hřbitově nebyl zničen ani jediný náhrobek, což bylo vzhledem k době dost překvapivé. Jako jediné vysvětlení, které dle paní Susany přichází v úvahu, je skutečnost, že v době druhé světové války na hřbitově dělala správcovou paní Mynářová. Tato paní, dle vzpomínek velmi rázná, na hřbitov nikoho nepustila. Druhým důvodem možná je, že Němci prý nabízeli náhrobní kameny k odkoupení kameníkům, ti však všichni tyto kameny odmítly. Jak se mi paní Susana při rozhovoru zmínila, Třebíčský hřbitov byl jediný, který v kraji zůstal nedotčen. Na rozdíl například od židovských hřbitovů ve Znojmě či Jihlavě. Většinou si celé dny hrála sama, anebo se svojí sestrou. A i přesto mám dojem, že paní Susana nevidí své dětství jako nešťastné, jen si zvykla na to, že jinak to nejde a snažila se tomu co nejvíce přizpůsobit. „*Doba nebyla pěkná, bylo to těžký, ale zvládli jsme to.*” Většina kamarádek se od ní, jako od židovky, odvrátila. „*Spousta rodičů se bála a nechtěla, aby se jejich děti se mnou bavily.*” Jenže nebyly to jen děti, ani dospělí lidé neměli s Židy slitování. Celá řada dospělých se posmívala jejich osudu. Velmi mě překvapila zpověď Susany ohledně oblečení, které pro ni bylo jedním z největších problémů. Přece jen byla dítě v době největšího růstu. „*Pro mou sestru to bylo dobré, ta měla vše po mně, ale já neměla po kom oblečení dědit.*” Tedy bylo nutné přešívát maminciny šaty, aby měla v čem chodit. Největší problém ovšem představovaly boty. Ty se koupit nedaly. Všichni je marně sháněli. „*Celou válku jsem chodila bosa, až když napadl v prosinci sníh, tak jsem zůstávala jen doma. Nemohla jsem nikam bez bot. To totiž ještě byly zimy, kdy napadl i metr sněhu.*” Další nepříjemná nesnáz, která Susanu provázela, byl zákaz vstupu Židů k holiči. „*Mě ty vlasy strašně rostly. A jak jsme neměli čím topit, tak mi v noci vlasy několikrát úplně zmrzly, ale něco do sebe to mělo. Ted' mi třeba vůbec nikdy není zima, mě je pořád teplo.*” Nedostatek jídla ji provázel na každém kroku. „*Jako Židi jsme neměli nárok na nic. Neměli jsme ani potravinové lístky, jen jeden takový papírek. S tím jsme mohli jen do jednoho obchodu, kde byla jen mouka. Rozhodně ne maso, mléko. Ted', s odstupem času, si tak říkám, co ta mamka vařila, vždyť my jsme museli jíst. Nám tady nikdo nepomáhal. Ono pro nás bylo lepší, když si nás nikdo nevšímal.*” I když si prožívala tyto peripetie, stále to nebylo nic proti tomu, co potkalo celou její rodinu. „*Já jsem ze smíšeného manželství, maminka byla Němka.*” Její

tatínek, Arnošt Beneš, díky tomu jezdil od počátku protektorátu na nucené práce do oblasti Sázavy, kde stavěli železniční most. Jak říká, těchto rodin v Třebíči bylo asi sedm a všichni muži na tyto práce dojížděli. A vždycky jednou za měsíc mohli přijet domů. „*Jednoho dne maminka dostala peněženku a dopis, že je všechny odvezli do Osvětimi. Co se tam tenkrát stalo, jsme nikdy nevypátrali, což mě moc mrzí. V Osvětimi byl tatínek čtrnáct dnů a dorazila k nám zpráva, že zemřel.*“ Co se mohlo stát, je jen otázkou spekulací. Je ovšem možné z určitých novinových článků vypátrat, že tam buď schovávali partyzány, anebo poslouchali zahraniční rádio, což bylo samozřejmě zakázané pod pohrůzkou trestu smrti. Tatínek nebyl jediným, kdo zahynul v koncentračním táboře. Dědeček Alois Beneš zemřel v Terezíně. Stejný osud potkal i babičku Antonii Benešovou. To se rodině Susany Urbanové podařilo po válce vypátrat. Zmizeli i další příbuzní. Šimon, Hugo, Lilly, Otta, Ernestina, Eliška, Vítězslav, Jindřich. Jejich osudy se však nikdy nepodařilo objasnit. Tak to bylo i s většinou ostatních obyvatel židovské čtvrti. „*To, jak ti lidé odcházeli do transportů, vidím stále před sebou. To bylo strašný. Vedle nás v domě bydleli Kafkovi. Mladý lidi, kteří měli první dítě Evičku. Té malé byly nanejvýš čtyři měsíce. Přišlo jim předvolání do transportu a oni přišli za naší mámou, že neví, jak tu malou ponесou. Tak jim moje maminka dala velký koš na prádlo a v něm tu maličkou nesli. Z Terezína se nikdo z nich nevrátil.*“ Ze všech odsunutých Židů se jich po válce do města vrátilo dvacet. Většina však již v Třebíči dále nežila. Neměla kde. „*Většina židovských domů byla prodána. Jedna moje známá, Herta, se po válce z celé jejich rodiny vrátila jako jediná. Nikdo jiný nepřežil. Díky tomu, že byla ještě v lázních na léčení, vrátila se do Třebíče až v roce 1946. Snažila se, aby jí navrátili rodinný dům. Ale protože byla bez dokladů, tak to bylo složité. Než sehnala doklady, aby vůbec mohla dokázat, že je to ona, tak ji to rok trvalo. To už byl rok 1947 a oni po ní chtěli, aby přivedla svědka, že byla doopravdy v Osvětimi. No, a než tenhle nesmyslný požadavek splnila, tak přišel únor 1948 a všechno se znárodnilo. Ona se na to vykašlala, z Třebíče se odstěhovala a nikdy už se do ní nevrátila. Takhle si vážili těch, co přežili a vrátili se*“. Zajímavé vyprávění představuje příběh Susaniny maminky, která pocházela z německé rodiny. „*Moje maminka pocházela z německé rodiny, ze šesti sourozenců. Tatínek, tedy můj dědeček, zemřel při první světové válce. Bydleli v Brně a moje babička všechny děti vychovávala sama. No, a pak si moje maminka vzala mého tatínka, Žida. Celá její rodina se od ní odvrátila. Náš tatínek si nesměl vzít nežidovku, a proto mamka musela konvertovat. Hodně lidí nedokázalo pochopit, proč po válce odjela. Ale oni se tady ty lidi k ní nechovali hezky.*“ Jak je z příběhu patrné, Susanina maminka musela prokázat neskutečnou sílu. Po válce neměla nikoho. Z rodiny Benešů se nikdo nevrátil a vlastní rodina ji odvrhla. Proto se po válce rozhodla sbalit a odjet z Třebíče pryč. Díky tomu

od sebe odtrhla i své děti. Mladší Hana odjela na Slovensko s ní, zatímco starší Susanu adoptovali bezdětní manželé Smržovi. Bylo vcelku logické, že právě oni. Neboť, jak říká paní Susana, po smrti jejího otce v roce 1943 musely mít děti ze smíšených rodin mužského opatrovníka, kterým se stal právě pan Smrž. Zajímavé je i to, jak se vlastně podařilo uchránit od koncentračního tábora maminku i obě dcery. Tatínkovi se totiž podařilo ještě před válkou maminku nahlásit na židovskou obec v Praze a tam ji přihlásil jako křtěnou. Díky jeho prozíravosti pak všechny válku přežili. Během války to pro smíšenou rodinu nebylo vůbec jednoduché. Potravinové lístky nedostávali, takže jídla bylo minimálně. Ve vzpomínkách pamětnice však zůstává to, že její matka během válečných let v jejich domě ubytovávala studenty, kteří jí za ubytování platili a díky jejich lístkům na potraviny se mohly najíst i ony. Ale doba byla těžká. I ti, které dříve považovali za bezproblémové sousedy, najednou donášeli. „*Jednoho dne k nám přišlo gestapo. Rozkopali nám celý dvůr. Udělali to proto, že nás někdo udal, že tam schováváme zbraně. Lidi tady nebyli hodní, byli zlí a bylo jim jedno, co by nám tím mohli způsobit.*” Paní Susana vzpomíná i na příchod sovětských vojáků na konci války. Dle jejího vyprávění je strašně rádi viděli. Vojáci totiž setrvali přímo v židovské čtvrti. A s nimi spousta koní. Z nich také nejspíše vařili polévku pro celou čtvrť. „*Maminka mi vrazila hrnec a říkala, běž a dones něco k jídlu. Jak my byly rády, když jsme se konečně pořádně najedly. Bylo to strašně dobré.*” Ptala jsem se, jestli se tu chovali sovětské vojáci slušně a dočkala jsem se kladné odpovědi. Ale kradli. „*Ukradli nám harmoniku a budík. Ta harmonika byla nádherná a Rusák se s ní chlubil všude*”, říká s úsměvem. Po válce v židovské čtvrti ukončila činnost většina firem, které zde před válkou fungovaly, jako byly holičství, lihovar, sklenářství, pekařství. Podle názoru paní Susany tam všechny tyto podniky citelně chyběly a nikdy už se poté do čtvrti nevrátily.

4.2 Éra komunismu

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Jak jsem se již dozvěděla z knihy Stanislava Mottla *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, Třebíč byla komunistickou baštou už dávno před válkou. Když tedy přišel v roce 1948 komunistický převrat, pro město se nic

významného nezměnilo.¹⁰¹ V té době město také vehementně řešilo otázku židovského ghetta. Záměrem bylo ghetto zbourat a nahradit ho výškovou zástavbou.¹⁰² A na pozadí těchto událostí má narátorka prožívala své osobní životní kotrmelce. Při vyprávění o životě v období poválečném bylo jasně vidět, že pro moji narátorku bylo toto téma snad ještě citlivější, než období dětství. Myslím si, že to je i tím, že paní Susana již byla dospělá a vnímala tu dobu více intenzivně. S úsměvem mi říkala: „*Za války tady lidi nedonášeli tolik, jako se tady donášelo za komunistů.*“ Důkaz toho, že lidé se opět nepoučili z minulých let. Po válce u paní Susany došlo ještě k jedné velké změně, která na duši malého děvčátka zanechala stopy. Jak již bylo řečeno, ona sama byla adoptována do rodiny Smržů. Její maminka se znovu vdala na Slovensko a malou Hanu si vzala s sebou. Na Slovensku se jí ale brzy narodily další dvě děti a mladší sestra paní Susany se tam necítila šťastná. „*Určitě to bylo také tím, že její nový tatínek neměl Židy rád*“, myslí si pamětnice. V roce 1946 se však na rodinu usmálo štěstí. Do Třebíče se vrátil zpět strýc Julo, bratranec Arnošta Beneše. V roce 1939 utekl jako devatenáctiletý do Anglie. Zde celou válku bojoval na straně Československé zahraniční armády. „*Julo se vrátil do Třebíče a nikoho z rodiny tu nenašel. Jeho rodiče zahynuli v koncentráku už někdy v roce 1942. Jenže to on nevěděl. Netušil, co se tady dělo. Jediné, koho tu našel, jsem byla já a moje sestra Hana.*“ Jak jsem se dozvěděla, strýček Julo je v rodině považován za hrdinu zachránce. O to víc, že se v roce 1948 rozhodl tehdy osmiletou Hanu odvézt sebou do Anglie. „*On ji zachránil. Ona by na tom Slovensku byla nešťastná.*“ Z mého pohledu toto rozhodnutí chtělo ohromnou odvahu. Protože začít se starat o malé dítě v zemi, kde sám jste brán za cizince, vyžaduje velkou dávku odpovědnosti. „*Julo, byl tenkrát ještě hodně mladý a nemohl si v Anglii Hanu nechat u sebe. Musel počkat, až se ožení. Hana tedy byla u nějaké židovské rodiny v Anglii a poté, když se oženil, si ji vzal, Julo k sobě.*“ Hana prožívala vítězství, že mohla vyrůstat ve svobodném světě, ale na Susanu to mělo negativní dopad. „*Všichni mě pak kádrovali. To je ta, co má sestru na západě. Pořád mě kádrovali. Jednou jsem byla židovka a potom ta, která může za sestrou na západ*“, říká s hořkým úsměvem Susana. Dopad tohoto rozdělení se podepsal i na vztahu obou sester. Ten se stal chladným. Sestry se poprvé viděly až v roce 1968. „*Mě nechtěli samozřejmě za ní pustit, měli strach, že bych tam zůstala. Když mě za ní konečně pustili, tak my dvě jsme si neměly co říct. Ona úplně zapomněla češtinu a já zase neuměla ani slovo anglicky.*“ Jazyková bariéra se stala téměř nepropustnou. Do Anglie se Susana i s celou svojí rodinou podívala ještě několikrát. Strýček Julo zemřel před dvěma lety ve věku 99 let. Díky této anabázi s rodinou v Anglii bylo v době komunismu na moji

¹⁰¹ MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*, s. 35-40.

¹⁰² HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*,

narátorku nahlíženo jako na potenciálního nepřítele státu. A podle toho s ní také zacházeli. V práci vždy byla jediná, která nedostala odměny a šikana přicházela z každé strany. V roce 1964 získala nazpět svůj rodný dům. Než ho získala zpět do svého vlastnictví, trvalo to skoro deset let, neboť v něm bydlel vysoký komunistický pohlavár, který se odtud odmítal vystěhovat. „*My jsme měli nádherný dům. Tatínek, ještě než ho odvedli, tam všechno předělal. Byla tam zastavěná plocha tři sta šedesát metrů čtverečních. Bylo tam šest pokojů a ohromná hala s vysokými stropy. Tam jsem to měla moc ráda, ale jinak to bydlení v Židech nebylo dobré. Všude bylo tmavo a vlhko.*“ Velmi zajímavá část vyprávění mé pamětnice popisuje dobu, kdy už jako dospělá zastávala funkci poslankyně. „*Tady v Židech fungoval uliční výbor. A já jsem byla poslankyní. A to proto, že jsem byla členem protifašistických bojovníků a tady náš uliční výbor potřeboval nějakého nestraníka, tak navrhli mě*“, říká s upřímným smíchem a dodává: „*Jednou mě pozvali na schůzi, ale jak se báli přede mnou cokoli říct, tak všichni byly ticho a čekali, až odejdu. Takže pak už jsem na žádnou další schůzi nešla.*“

4.3 Současnost

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3.2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Naše poslední část rozhovoru se nesla především v duchu debaty o tom, jak vypadá dnešní Třebíč a židovská čtvrť jako památka UNESCO. Velmi mě totiž zajímal názor člověka, který v této čtvrti žije. Bohužel, jsme se s mojí narátorkou shodly, že renovace a financování oprav v židovském ghettu víceméně nefungují a je nedostačující. „*My jsme teď UNESCO a já to nechápu, jak to tady teď vypadá*“, říká Susana a ukazuje mi fotografie, které dělí sto let. Na jedné, z roku 1920, vidím polorozpadlou pumpu s rozbitým kolem a na druhé fotografii, ze současnosti, je ta samá polorozpadlá pumpa, jen kolo zde nahradil uvázaný nákladní vozík. „*V té době, jsme byly chudá čtvrť a teď jsme UNESCO. Ale přitom se nic nezměnilo. Tady je neustále hrozný nepořádek. A nikdo se o to nestará. Já jsem kvůli tomu za starostou byla několikrát, a nejen za jedním. Už pět se jich vystřídalo a nikdo s tím nic neudělal. Mě už ani nechtějí na tom úřadě přijmout, protože vždycky mají strach, na co si zase budu stěžovat*“, říká se smíchem. Přitom se do Třebíče každý rok podívá několik tisíc turistů. Další problém tkví v tom, že židovské město je přístupné automobilové dopravě. V létě se zde pohybují desítky turistů, mezi nimi projíždějí auta a z pěší zóny se tak stává nebezpečný terén.

„S turisty mám také jednu vtipnou zkušenost. Když se to tady teprve otvíralo turistům, tak přijel zájezd Japonců. Já jsem na ně koukala z okna. A ten jejich průvodce mi říkal, jestli by ke mně domů mohli jít všichni na záchod, protože je tady nemůžou nikde najít. Tak jsem se s nimi dala do řeči a vyprávěla jim o tom, co jsem prožila. No a oni byli strašně pohotoví a vymysleli krásný video, kdy na židovském hřbitově, udělali nejdříve fotku malého dítěte, jak zachází za hrob a pak mě, jak zpoza toho hrobu vycházím. To bylo strašně dojemné. Jako poděkování jsem je vzala k nám domů a dala jim domácí slivovici. Ty se tak strašně opili, jak nebyli vůbec zvyklí pít“, vypráví mi narátorka se smíchem. To nic nemění na faktu, že nedostatek sociálního zařízení je v židovské čtvrti opravdu velmi aktuální. Jediné toalety najdete v Infocentru, až na úplném konci ghetta. Škoda. Vlastníme a nabízíme k návštěvě světový unikát a zároveň jsme schopni celkový dojem zkažit absencí tak základní hygienické služby. Proč? „Já to tady vidím, ty turisty, kteří nemůžou najít žádné místo, kde by se opláchli nebo zašli na záchod. Nejsou tu nikde ani cedule, které by je naváděly. Už jsem to na obci říkala několikrát, ale nikdo to nezměnil. To samé je třeba s pitnou vodou, tady si ji normálně točí ze studny, pitná opravdu není“, říká Susana. Nynější obyvatelé židovského čtvrti také trápí dostupnost obchodů, jak říká moje narátorka: „Dřív tady bylo všechno. Pekárny, řeznictví, konzum, mlékárna. Ted' tady není nic, pro nic si nedojdete. Když, byl ted' dva roky zavřený most, tak jste si nic nekoupili. Ani ty pojízdny potraviny sem nikdo nedal. Tady s tím mám výbornou zkušenost s cikány, kterých je ted' v Židech hodně. Já s nimi měla vždycky dobré vztahy. Oni byli jediní, kteří se mě každé ráno přišli zeptat, jestli nechci něco koupit nebo donést. To od nich bylo strašně hezký Nikdo jiný si vás nevšimne. Já z toho mám pocit, že ty Židy nemá pořád nikdo rád, i když o všechno přišli.“Upřímně se musím přiznat, že mi z těchto postřehů a trochy lítosti nebylo úplně dobře. Třebíč zaujímá v mém srdci zásadní místo, a proto mě mrzí, jakým způsobem se zde nakládá s její budoucností. Přece jen památkou UNESCO nemusí zůstat stále. A věřím tomu, že ztráta tak ojedinělého národního pokladu, by nám, jako republice, ublížila i ve světovém měřítku. V poslední části rozhovoru, jsme se s mojí narátorkou bavily již spíše uvolněně, bez přímých otázek. Paní Susana mi vyprávěla o svých cestách do Izraele a o tom, jak moc se jí tam líbilo. Bylo patrné, že rozhovor se mnou ji velmi potěšil, a že jí velmi bavilo předat kus své vlastní historie někomu dalšímu. Rozhovor se nám protáhl na více než dvě hodiny a stále bylo o čem mluvit. Na začátku jsem se bála, zda bude rozhovor přínosný, zda bude informačně plodný a upřímný. Po jeho absolvování mohu pouze potvrdit, že bych každému přála, aby zažil tak přínosné dvě hodiny povídání. Dvě hodiny povídání, které člověka nevědomky přinutí trochu se zastavit a zamyslet se nad tím, co je vlastně v životě důležité, co dělá ve skutečnosti člověka šťastným.

5 Pohled na dnešní židovské město v Třebíči jako památku UNESCO

O unikátnosti a zachovalosti Třebíčského ghetta není pochyb. Jeho historie, architektonický a památkový odkaz, neunikl ani českému ministerstvu kultury. To v roce 2001 zažádalo o zapsání židovské čtvrti do Světového kulturního dědictví UNESCO. Žádosti bylo vyhověno v roce 2003, kdy se ghetto stalo v pořadí dvanáctou památkou na seznamu UNESCO pocházející z České republiky.¹⁰³

Střední Evropa oplývá neuvěřitelným množstvím památek, což vede k velmi složitému procesu při snaze získat členství v tomto prestižním seznamu. Místo, které je vybráno, musí splňovat několik podmínek. Mezi prvotní podmínky patří, že dané místo musí být jedinečné a jiné než ostatní památky. Zároveň musí být zaručeno, že v dlouhodobém výhledu bude docházet ke koncepčnímu rozvoji jak památky samotné, tak i lokality, ve které se nachází. Díky těmto požadavkům dokáže řízením o zapsání památky do seznamu UNESCO projít jen minimální počet žadatelů.¹⁰⁴

U židovské čtvrti v Třebíči jsou v souladu s uvedenými podmínkami důležité ještě dvě další skutečnosti. Ty tvoří z tohoto místa celek, který prezentuje vskutku světovou raritu. První skutečnost, která dělá tuto pamětihodnost světovým unikátem, spočívá v zapsání ve světovém dědictví UNESCO na prvním světovém místě s tématem židovské kultury. Tedy, rozumějme, první lokalitou mimo území Izraele. V Třebíči tvoří židovské téma dominantní charakter. Samozřejmě, že v památkách UNESCO jsou zapsané i další místa s židovskou tematikou, avšak tato místa se nacházejí v rámci větších územních celků. Jedná se například o lokalitu historického jádra Prahy, italských Benátek či polského Krakova. Druhou zmiňovanou skutečností je fakt, jak rychlým a neočekávaným způsobem se oblast stala světovou památkou, přestože původně o jejím zachování neuvažovala ani domovská země. Tento jev je popisován jako zmrtvýchvstání třebíčského ghetta. V roce 1976 byla čtvrť zapsána na takzvaný asanační plán města Třebíče. Tento plán měl za úkol celou čtvrť zbourat a na jejím místě postavit výškové budovy, které by tvořily součást nového sídliště. Nad tím, co tehdejší režim vedlo k takovému kroku, můžeme dnes jen polemizovat. Nejvíce je skloňována neúcta k historickému odkazu a neochota politického aparátu cokoliv pro židovské ghetto udělat. Díky tomu se čtvrť po 2. světové válce pomalu blížila ke svému

---

¹⁰³ KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*, s. 30 – 32.

¹⁰⁴ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy třebíčské židovské čtvrti*, s. 6.

konci. V osmdesátých letech 20. století již stála na okraji jakéhokoliv společenského zájmu.¹⁰⁵ Ale zejména kvůli vysokým finančním nákladům k asanaci této historické památky nikdy nedošlo. Bohužel území čtvrti zůstalo do roku 1989 téměř bez modernizace.¹⁰⁶

Rok 1989 přinesl nejen změny politické, ale také změny společenského smýšlení. Při dnešním pohledu do minulosti můžeme říct, že Třebíč vydělala na své chudobě. A právě kvůli tomuto paradoxu se dnes může pyšnit světovým unikátem. Devadesátá léta 20. století sice přinesla určitou naději, že trebičské ghetto bude zachráněno, avšak čekala ho ještě dlouhá cesta k dostatečnému ocenění a zhodnocení. Čtvrť bylo nutné zrekonstruovat, neboť po éře socialismu se domy nacházely ve značně dezolátním stavu. Otlučená nároží, narušené statiky domů a také velké skladovací kapacity, které ve východní části čtvrti zely prázdnotou. Do popředí vyvstala nutnost vybudovat novou kanalizační síť, kvůli které bylo ghetto po celý rok 1995 zcela rozkopáno. Svě rekonstrukce se dočkala také Zadní synagoga a Subakova koželužna, ve které vznikly nové bytové jednotky. Roku 1996 došlo k velkému zlomu, neboť do města začali proudit první turisté. Ti se do Třebíče dostávali především díky spojení, které panovalo mezi zástupci města a státem Izrael. V domovině Davidova národa se zájem o návštěvu trebičského ghetta prudce zvýšil.¹⁰⁷

Čtvrť kráčela směrem, který by si v osmdesátých letech 20. století jen málokdo představil. O tom, že by mohla být jednou zařazena na seznam UNESCO, snilo pouze několik jedinců. Avšak i neskutečné se stalo skutečným. Původně se očekávalo, že ghetto, společně s bazilikou sv. Prokopa a židovským hřbitovem, bude zapsané už roku 2001. Jak ale víme, k zápisu došlo až o dva roky později. Je nepodstatné zabývat se tím, proč se tento zápis zpozdil. Nic to nemění na zajímavosti, že až do roku 2019 byla Třebíč poslední českou památkou, která byla do světového seznamu UNESCO zapsána. A to i přesto, že mezi navrhovanými místy figurovaly takové památky, jako hrad Karlštejn, barokní pevnost v Terezíně či Třeboňská rybníční soustava. I tento výčet dokazuje unikátnost trebičského ghetta.¹⁰⁸

Nápor návštěvníků a turistů každý rok stoupá. Rok 2018 přinesl nárůst téměř o 10 % oproti roku předchozímu. Vyjádřeno v číslech, v roce 2018 navštívilo trebičské památky

---

¹⁰⁵ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*, s. 14-15.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, s. 7-9.

¹⁰⁷ HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy trebičské židovské čtvrti*, s. 36-40.

¹⁰⁸ V roce 2019 byl do Seznamu světového dědictví UNESCO zapsán Národní hřebčín Kladruby nad Labem.

108 000 návštěvníků. Stále však velké procento turistů tvoří především ti ze zahraničí. Rozhodně tedy může číslo návštěvnosti růst, pokud bude osloven potenciál u české klientely.¹⁰⁹

6 Antisemitismus ve společnosti 20. a 21. století

Antisemitské nálady byly velmi rozšířeny a podporovány komunistickými režimy v celém východním bloku. Největší protižidovské procesy od konce 2. sv. války probíhaly v Sovětském svazu, kde všechny tyto spory se vyznačovaly politickým pozadím. Přibývaly vykonstruované procesy postavené na židovském vyznání. I v Československu byly některé procesy prezentovány jako protižidovské. Zářným příkladem se stal politický proces s Rudolfem Slánským, v roce 1952. V tomto vykonstruovaném procesu bylo v rozsudku výslovně zdůrazněno židovské vyznání všech odsouzených.¹¹⁰

Čas bohužel přinesl smutnou pravdu, že největší rozkvět antisemitských hnutí v celosvětovém měřítku přišel po pádu východního bloku v Evropě. Na přelomu 80. a 90. let 20. století docházelo k ničení a hanobení židovských symbolů. Především synagog, židovských hřbitovů a památníků věnovaných holocaustu. Mezi tato extrémistická hnutí můžeme řadit hnutí skinhead, Ku-klux-klan nebo politické dělnické strany. Neonacistické skupiny využívají pro šíření své ideologie především tiskových publikací, internetových stránek, ale i hudebních koncertů. Za vznikem těchto uskupení stojí také fakt, že mnoho zemí, především z bývalého komunistického bloku, není schopno se čestně vyrovnat se svojí antisemitskou kapitolou vlastních dějin v době druhé světové války.¹¹¹

Zvláštním druhem antisemitismu lze nazvat vnímání židovského státu Izraele po jeho vzniku v roce 1948. Sionistická hnutí byla v historii několikrát přirovnávána k nacismu. Největším a nejostudnějším momentem 20. století se stal rok 1975, kdy shromáždění OSN schválilo sionismus za formu rasismu a rasové nesnášenlivosti. Ke schválení došlo především díky výraznému zastoupení arabských států a bez podpory demokratické části světa. V roce 1991 byla tato rezoluce zrušena, avšak díky výraznému podílu arabských států a zemí třetího světa, je v OSN v očích demokratických států častokrát vnímána jako antisemitsky smýšlející vůči státu Izrael. Otázkou je, kde se tato nenávist vzala. Židé jsou předmětem národnostní

---

¹⁰⁹ *V Třebíči stoupá návštěvnost* [online]. Dostupné z: <https://www.trebic.cz/v-tre bici-stoupa-navstevnost/d-38933> [cit. 24.06.2020].

¹¹⁰ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 105.

¹¹¹ *Tamtéž*, s. 106-107.

nenávisti za údajnou bohovraždu a pro ostatní náboženství se stali zosobněným zlem. Další motiv nenávisti, avšak ne zcela zjevný, vyvěrá z faktu, že Izrael je jediným demokraticky smýšlejícím státem v blízkovýchodní oblasti. Nutno také podotknout, že Židé jako národ byli po staletí posuzováni jiným měřítkem než ostatní národy. Paradoxně je Izrael i v 21. století kárán způsobem, který demokratické země neuplatňují ani na země páchající zločiny genocidy či utlačující lidská práva.¹¹²

Největšími odpůrci země zaslíbené se v průběhu let staly arabské státy. Ze strany arabských mocností se také nejvíce šíří protižidovské nálady pomocí tiskovin, prohlášení či internetu. Tento konflikt započatý v roce 1948 po vzniku státu Izrael, je historicky známý jako pět za sebou jdoucích válek, které končí jonkipurskou válkou v roce 1973.¹¹³ Největší demonstrací arabsko-izraelského konfliktu jsou však takzvané intifády, které probíhaly v letech 1987 a 2000. Svět je zná jako první a druhou intifádu. Ozbrojené konflikty jsou na denním pořádku i v dnešní době.¹¹⁴ V paměti lidí také zůstává teroristický útok spáchaný na izraelské sportovce na Olympijských hrách v Mnichově roku 1972. Palestinská teroristická skupina Černé září zavraždila v olympijské vesnici 11 izraelských sportovců. Toto narušení mírové myšlenky, kterou mezinárodní Olympijské hry nesou, bylo tvrdě potrestáno tajnými složkami Izraele – Mosadu. Po této události se konflikt mezi Izraelem a Palestinou veřejně rozhořel do obřích rozměrů. Použití teroristických útoků, jakožto demonstrace síly, je stále běžným jevem. Proti židovskému národu, bylo těchto zvrácených činů použito několikrát. Příkladem lze uvést bombové atentáty na židovské synagogy v letech 1986 v Paříži a Bruselu, 1994 v Buenos Aires nebo v roce 2003 v Istanbulu.¹¹⁵

Vztah k lidem židovského vyznání vypovídá o povaze společnosti daného státu, ale také o stavu politické vůle. Nutností společnosti všech národů by se měla stát snaha o tolerování a přijetí všech lidských odlišností. Tedy barvy pleti, náboženství či kulturních zvláštností. Tyto odlišnosti by měly spíše podněcovat zvědavost a touhu po vědění, ale rozhodně by neměly vyvolávat strach nebo předsudky. Persekucemi vůči národům, které nejsme schopni tolerovat či přijmout, nikdy nedojdeme k naději, že svět bude společenstvím celosvětově demokratickým i přes odlišnosti svých kultur a náboženství.¹¹⁶

---

¹¹² PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 107-108.

¹¹³ TUREČEK, Břetislav. *Nesvatá válka o Svatou zemi: málo známá zákoutí nelítostného boje mezi Židy a Araby*. Vyd. 2. Praha: Knižní klub, 2018. ISBN 978-80-242-6110-2. s. 16-17.

¹¹⁴ BLACK, Ian. MORRIS, Benny. *Mossad: izraelské tajné války*, s. 449-450.

¹¹⁵ *Tamtéž*, s. 268-269

¹¹⁶ PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*, s. 109-110.

7 Rozhovor o dnešním pojetí Judaismu

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Tento rozhovor jsem původně ani nezamýšlela do své práce použít. Avšak díky mému druhému narátorovi, který mě překvapil svým vyprávěním o dnešní židovské komunitě, jejímž je členem, jsem nabyla přesvědčení, že bez tohoto rozhovoru bych nemohla svoji práci považovat za kompletní. Původně jsem zamýšlela provést rozhovor pouze s paní Susanou, ale vzhledem k přítomnosti jejího syna při našem sezení, jsme se dostali k tématům dnešní doby. Samozřejmě jsem se vyvarovala jakéhokoliv politického kontextu ve spojení s židovskou komunitou. Rozhovor je sympatický především svou jednoduchostí, přímostí a věcností daných otázek. Ty se týkaly především židovských svátků, zapojení celé rodiny do židovské obce, ale také například tématu pohřbívání. Velkou pozornost jsem rovněž věnovala vyprávění o židovských obcích, které z valné většiny na Moravě nebyly po druhé světové válce obnoveny.

Po analýze rozhovoru jsem se rozhodla i tento rozhovor rozdělit do tří okruhů. V první podkapitole se věnuji tématu osudů židovské menšiny po druhé světové válce. Zde je dobře vystihnutý pohled člověka, který vyrůstal mezi Židy, tedy příběhy o jejich životě měl z první ruky. Pan Urban na tyto příběhy, ve starším věku poté navázal vlastním badáním, kdy ho samotného zajímaly osudy jeho vlastní rodiny. Druhá podkapitola se věnuje fungování židovské komunity v dnešní době. Bavíme se zde o zvyklostech, o systému pohřbívání, ale také o Židovských obcích, kterých je v dnešní době minimum aktivních. Třetí subkapitola je věnována názoru mého narátora na Blízkovýchodní otázku a jeho vlastní pohled na Izrael, jako takový.

7.1 Osudy židovské menšiny po 2. světové válce

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Hned úvod našeho rozhovoru se dotkl poněkud ožehavé a pro mnohé dodnes nepříjemné otázky zodpovědnosti a postoje města Třebíče k židovské menšině po skončení 2. světové války. Komentář mého narátora vypovídá o lecčems: *„Vemte si ten paradox. Po válce se do Třebíče ze všech rodin vrátilo dvacet lidí. Těch dvacet lidí se najednou stalo bezdomovci, neboť neměli kam jít. Jejich baráky byly prodány. Jsem se o tom bavil se starostou pár let zpátky. Co by město dělalo, kdyby se jich tehdy vrátilo třeba 150. To by nechali všechny bez bydlení? Třebíč nikomu z těch, co se vrátili, ty domy zpět nedala.“* Tady lze vidět, že zde nastal ohromný přerod v chápání a respektování Židů v naší vlasti. S mým narátorem jsme se shodli na tom, že z tohoto období poté vychází celá židovská historie až do 21. století. Moje otázka byla také na to, jak to v Třebíči po válce vypadalo se židovskou obcí. *„Po válce, tady židovskou obec obnovila rodina Friedových, těch se vrátilo nejvíc. Po třech měsících, ale zanikla. Bylo nás tu málo. Poté Třebíč spadala pod Jihlavu, ale také jen chvíli, protože tam se Židů také vrátilo málo. Takže poté už celý okolí tady spadalo pod Brno.“* Je až neuvěřitelné kolik židovských komunit se po válce rozpadlo a nikdy už se po druhé světové válce nevzpamatovaly.

7.2 Situace židovské komunity v dnešní době

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10. 3. 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Můj narátor se narodil v Třebíči, kde vyrůstal se svojí rodinou. Židovské město tady znal z doby, kdy se zde řešilo, co dál s ním bude. Zda se zbourá nebo zůstane. Vzpomíná na to, jak hezké dětství zde bylo. *„My jsme s bráchou měli ghetto prolezlé skrz na skrz. Lezli jsme do kanalizace. Ta byla celá propojená, takže se nám někdy povedlo vylézt až třeba u Židovského hřbitova. To byly skvělé hry. Sice jsme občas zabloudili, ale i tak to bylo dobré“*, říká s úsměvem a dodává: *„Naši z toho byli občas nešťastný, protože jako všichni kluci jsme občas dělali i nebezpečné věci. Jednou jsme ve vevnitř v nové synagoze zapálili papírové krabice. Jediné štěstí bylo, že to jen doutnalo a nic nezačalo hořet, i tak z toho byl velký problém.“* Ze vzpomínek je zřejmé, že i když můj narátor občas dělal svým rodičům starosti, ti to brali sportovně a prožil si právě dětství. Velmi se mi líbilo, že tímto vyprávěním z dětství jsme se dostali nenuceně již do doby dospělosti a toho jaký pohled má můj narátor na židovské město teď. Jeho zkušenosti s vývojem Třebíče ve 20. a 21. století jsou neocenitelné.

Jeho poznatky jsou díky tomu přínosné a velmi věcné. „*Já si myslím, že je to všude stejné. Tady se o nějakou renovaci nikdo nestará. Já vám řeknu jeden příklad. Na zeď u řeky někdo červeně nakreslil sprostý obrázek. Turisti kolem toho chodili a nikdo to neřešil. Tak jeden můj známý šel na obec, se teda zeptat co s tím budou dělat. No a tam se dozvěděl, že obec podala žádost na vodohospodářství Jihlavy, neboť ta zeď spadá pod ně, ti to musí poslat do Brna a pak se to teprve bude řešit. No tak ten můj známý se sebral, večer vzal barvu a zamaloval to sám. Tady se toho opravdu za sto let moc nezměnilo.*” Jak říká jediné, co je pořád hezké a kde se nic nezměnilo k horšímu je Židovský hřbitov. „*Hřbitov, ten pořád funguje. Zrovna před rokem jsme tu měli pohřeb. Zemřel Pavel Fried, který se narodil v Třebíči a byl předsedou Židovské obce v Brně. Jak jsem říkal, jejich rodina byla jedna z mála, která se do Třebíče po válce vrátila skoro celá. Dokonce, i jako jediným jim byl navrácen jejich byt a obchod. To bylo jen proto, že jejich železářství a byt měl během války jeden Němec a nebylo to státně přeepsané. Němce po válce vyhnali a jim se to vrátilo neporušené. Ale abych se vrátil k tomu pohřbu. Tady na Židovském hřbitově se pohřbívá už velmi málo, takže tohle byl za dlouhou dobu jeden z posledních pohřbů,*” říká a k tomu dodává jednu skutečnost z židovské kultury, o které jsem já osobně neměla ani potuchy. „*Ještě teď je tam mohyla. Židé totiž na hrob nesmí rok sáhnout. Tedy tam zůstává čerstvá země. Až po roce je možné, zde postavit pomník a desku s nápisem. Říká se, že až do roka a do dne.*” Ovšem další informace, kterou mi můj narátor poskytl, je snad ještě důležitější v uvědomění si veřejnosti, jak složité je s židovskými hroby hýbat. „*Jak vždycky říkají v televizi, že třeba chtějí stavět dálnici v místě, kde je židovský hřbitov, tak lidi nechápou, proč se mluví o tom, že přijedou rabíni z celého světa a dělají zle. Židovský hrob se totiž nikdy nesmí otevřít. Židovský hřbitov je totiž brán, jako dům hrobů. Tedy vy tam bydlíte je to vaše a nikdo nemá právo vám ho vzít. Ten mrtvý už se v životě nesmí ze svého hrobu hnout. To je spojené i s tím, že do jednoho hrobu se nesmí pohřbívát dva lidi, vždy pouze jeden. Každý má mít prostě svůj dům.*” Tohle vyprávění o kultuře pohřbívání pro mě bylo strašně zajímavé, především tím, jak je tato kultura jiná než u nás. „*Na židovském hřbitově nesmějí být urny. A pokud je jeden v manželství Žid a druhý ne, tak ten, který není, může na tomto hřbitově, být pohřben až tehdy, kdy bude pohřbený jeho protějšek. S tím se pojí jeden příběh o naší známé Hertě, o které už vyprávěla mamka. Ona tady chtěla být pohřbena, i když tady už léta nežila. No, ale chtěla být spálená. Na obci to způsobilo strašné pozdvižení a nechtěli jí to dovolit. A ona říkala, že nechápe, proč by ona nemohla být spálená, když za druhé světové války tak zemřela celá její rodina. Když s ní pak bylo rozloučení na hřbitově, tak nepřišel ani rabín.*” Tady je vidět, že zvyky zakořeněné židovské kultury jsou stále aktuální a na jejich dodržování se stále klade velký důraz.

Zainteresováním židovské obce do takového problému, mi můj narátor nahrál na otázku, jak vlastně v dnešní době tyto obce fungují. *„Jasně pořád fungují, jezdíme do Brna. Šábés dodržujeme, my jsme celá rodina členy obce. Na svátky, na Nový rok, vždycky v pátek se slaví Šábés. Obec v Brně má tři sta třicet členů. Ale je to takové dost roztahané. Pár z Jihlavy, z Tábora jeden, z Brna tam skoro nikdo nechodí a pak my z Třebíče. Z Třebíče je nás tam většinou nejvíc. U nás jezdí povinně i vnoučata. Snažíme se je k tomu vést. V Brně je ta obec opravdu hodně živá a snaží se tam hodně fungovat.“* Názorně mi při tom ukázal i fotografie z různých setkání židovské obce.

7.3 Názor na situaci na Blízkém východě

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Musím říct, že tematika okolo dnešního pojetí judaismu pro mě byla velmi přínosná a spousta věcí pro mě byla nová. Můj narátor mi velmi pěkně přiblížil i své cesty do Izraele, který během svého života několikrát navštívil. Ptala jsem se, jak na něj Izrael jako země působil, a jak se mu tam líbilo. *„Já byl i v Jordánsku. Moc se mi tam líbilo. Ono se totiž někdy stane, že do určitých míst se nedostanete. Většinou je to z důvodu nepokojů, které tam jsou poměrně časté. Ale jinak je to tam fakt krásné. Památky, které tam jsou, by měl vidět každý. Ale je důležité si vybrat správnou cestovní kancelář, neboť některé k tomu nemají úplně správné prospekty a podle toho, to pak vypadá. Takže určitě se vyplatí si za pobyt v Izraeli připlatit a pokud tam jedete poprvé rozhodně nejezdit po vlastní ose. My do Izraele jezdíme celá rodina přes židovskou obec.“* Cestovatelské zážitky jsou sice nepřenositelným materiálem, ale i tak mě vyprávění, ale také fotografie, velmi zaujaly. Jako příklad toho, jak i dnes fungují vztahy Arabů a Židů v běžném životě, lze demonstrovat na zážitku, který mi můj narátor vyprávěl. *„Spali jsem v malém hotelu a průvodkyně nám ještě před ubytováním říkala, ať tady vůbec neříkáme, že jsme Židi, neboť tady zrovna v téhle oblasti je nemají rádi. A varovala nás, že kdybychom náhodou chtěli jít večer někam ven, tak ať chodíme jen ve skupinách ne sami. My jsme se šli večer se ženou projít, vidíme krásnou restauraci, tak jsme si tam šli sednout. Tam byli jen Arabové. Jakmile jsme do té restaurace vlezli, tak hned všude ticho. Všichni na nás jen koukali. My jsme si tam v klidu dali kávu a odešli. Druhý den jsem to říkal naší průvodkyni a ta z toho skoro omdlela. Bylo vidět, že o nás opravdu měla strach, že by se*

mohlo cokoliv stát. My jsme si to, ale neuvědomovali. Na Arabech, bylo vidět, že jsou z nás hodně překvapení, ale jinak se nechovali špatně.” Jak mi můj narátor řekl cestování je jeho velký koníček a rád poznává nové země. Od mala ho k tomu vedla jeho maminka, s kterou toho také hodně procestovali. *„V Izraeli je pro turisty vždycky velkým překvapením, jaký je rozdíl mezi muslimskou částí a židovskou částí, Na té muslimské je většinou velký nepořádek a taky je tam hodně koček. Pak ujdete pár metrů a přijde vám to, že jste úplně jinde. To je jeden z velkých rozdílů mezi kulturami,*” říká mi při ukazování fotografií z těchto míst. Náš rozhovor jsme tímto tématem ukončili. Díky našemu dialogu jsem se dozvěděla velké množství nových informací, ke kterým bych se jen tak nedostala. Je zajímavé vidět, jak se judaismus posunul během let od druhé světové války. I přesto, že je to náboženství, které je staré stovek let, i na něj doléhá modernizace dnešní doby. Kdy i judaismus se musí přizpůsobovat naší době, tak aby byl využitelný pro dnešní generace.

Závěr

Počátek mé cesty zkoumání židovské komunity v sobě skrýval několik neznámých a já očekávala, že si je budu moci na konci této práce zodpovědět. Chtěla jsem rozšířit své znalosti o židovské otázce, ale také se pokusit poskytnout ucelenou představu o dané problematice pro nezaujatého čtenáře. Pro lepší orientaci v práci a proniknutí do řešené problematiky jsem dala více obecných kapitol, ale cílila jsem především na přiblížení jedné z nejtemnějších kapitol našich dějin v rámci židovské komunity. Nabídnout ji pomocí zajímavé praktické části, pomocí rozhovoru se samotným účastníkem židovského pogromu v Čechách za druhé světové války. Obyčejný život židovského obyvatelstva se řadí k tématům značně neprobádaným, ale přitom tak zajímavým, že veřejnosti může naprosto nenásilným způsobem poskytnout představu o celkovém fungování této komunity. Jako stěžejní vidím zkoumání návratu Židů do svých domovů po druhé světové válce. Tato část výzkumu dle mého názoru může zbořit určité zažitá mýty. Věřím, že alespoň částečně se mi vytyčené cíle podařily splnit. A však při studiu historických pramenů jsem si zároveň uvědomovala, že rozsah děl a informací, věnovaných problematice české židovské otázky, neodpovídá mým představám. Dle mého názoru si tato tematika, vzhledem k naší historii, zaslouží více zájmu a možnosti bádání jsou zde stále otevřené. Toto zjištění má ovšem i pozitivní stránku. Utvrdila jsem se v přesvědčení, že zvolené téma jsem vybrala správně a zaslouží si nejen moji pozornost, ale i zájem široké veřejnosti.

Nyní bych se chtěla vrátit a zhodnotit, každou kapitolu mé práce zvlášť. První kapitola je brána spíše v obecnějším rázu, který má dát prostor pro uvědomění si, jak dlouhou historii za sebou Židé, již mají. Kapitola byla věnovaná odkazům historie židovského národa v jeho počátcích, a to nejen celosvětově, ale především v počátcích jehožití a vydobytí si své komunity na území Čech a Moravy. Za velmi zajímavou považuji podkapitolu věnovanou výstavbě židovského ghetta na území Třebíče, které se během let dostalo do povědomí široké veřejnosti. Působilo mi radost vracet se k jeho počátkům, na kterých je jasně demonstrována kultura staveb ghatt po celém světě nejen v Čechách a na Moravě.

Druhá kapitola sledovala jako hlavní cíl přiblížit život židovského obyvatelstva za druhé světové války, která se stala nejčernější kapitolou v dějinách životů našich předků. Druhá světová válka se samozřejmě dotkla všech národů, avšak jednoho národa se přece jen dotkla o mnoho více. O osudech Židů v Protektorátu Čechy a Morava, transportech a řešení

židovské otázky na našem území bylo popsáno velké množství publikací, avšak jen malé procento se věnuje této problematice na regionální úrovni. V podkapitole jsem se snažila především přiblížit život třebíčských židů, kteří tvořili velkou část původního židovského osídlení na našem území. Právě v této kapitole jsem si uvědomila, že třebíčské komunitě se věnuje minimum autorů, což mě velmi překvapilo vzhledem k tomu, jaké postavení město Třebíč v životě českých Židů zaujímá. Většina zde zjištěných skutečností pro mě byla nová. Tady lze zmínit především transporty do koncentračních táborů, kterým je v lokálním měřítku věnováno minimum pozornosti. Velkým přínosem byla také podkapitola o návratu Židů z koncentračních táborů a vyhnanství po druhé světové válce. Lidé rychle zapomínají a měří jedním metrem sobě a druhým metrem cizímu. Mállokdo si dokáže představit tu bezmoc lidí, kteří přežili hrůzy holocaustu a netušili, že budou muset bojovat stále i na svobodě. Bojovat o návrat do běžného života, o přijetí do společnosti, o domov, který jim byl bezostyšně ukraden. Posledním podtématem této kapitoly byl příběh třebíčského rodáka Antonína Kaliny, který se během svého věznění v koncentračním táboře zachoval jako hrdina. A především jeho činy překročily hranice naší republiky a největšího ocenění se dočkal od státu Izrael. Zde mě také velmi překvapilo, že v naší historii tato osoba není známá. Samozřejmě jsem ráda, že díky výzkumu jsem si na Antonína Kalinu mohla udělat svůj osobní názor. Věřím, že svým úsudkem se bude řídit každý, kdo bude číst jeho příběh a uvědomí si, že pozadí dějin tvoří střípky zdánlivě obyčejných a nepodstatných událostí.

Další kapitola vlastně předurčovala praktickou část mé práce. Tato kapitola byla věnována metodě orální historie, jejímu využití v praxi a způsobu její interpretace. Zde jsem v hojné míře využívala své zkušenosti s tímto způsobem historického bádání. Především jsem se snažila o ukázkou toho, jak nenásilně metodu využívat a vyzdvihnout pozitiva této formy získávání historických faktů. Velký důraz jsem kladla na pochopení faktu, že hranice mezi správně a chybně uchopenou subjektivitou je velmi tenká a je třeba s ní zacházet uvážlivě, neboť dokáže velmi ovlivnit historický výzkum.

Nejstěžejnější kapitola mé práce byla věnována rozhovoru s poslední třebíčskou židovkou, paní Susanou Urbanovou. Tato žena se pro mě stala průvodkyní náročnou a emočně velmi těžkou dobou Davidova lidu v Třebíči. Svým vyprávěním o dětství, dospívání, o osudech své rodiny, mi dokázala zprostředkovat pohled obyčejného člověka, který prožil hrůzy druhé světové války. Tím, jak obyčejná zpověď to byla, se pro mě stala neobyčejnou. Svými vzpomínkami demonstrovala životy několika stovek tisíc lidí stejného vyznání. O jejím životě by se rozhodně mělo mluvit, jako o neskonalé touze a vůli žít. Z tohoto rozhovoru je pro mě důležitým mementem poznání, že životní vyprávění těchto pamětníků by

se mělo využívat ke vzdělávání dnešní generace, aby historie nikdy nebyla zapomenuta nebo zkreslena. Neměli bychom riskovat ztrátu tohoto historického pokladu a paměti společnosti. Z těchto příběhů je důležité čerpat zkušenosti, vědomosti a životní postoje. Jsem moc ráda, že i do budoucna ve svém výzkumu budu s touto odvážnou ženou v kontaktu. Dovolím si do této kapitoly zařadit i rozhovor, který nesl název Rozhovor o dnešním pojetí judaismu. Tento rozhovor vznikl víceméně náhodně, a přitom se stal přínosem pro ucelení celé bakalářské práce. Stal se ukázkou toho, že i v dnešním světě má toto náboženství ohromnou sílu a jeho zvyky jsou stále aktuální. Tento rozhovor mi utvořil představu o současném pojetí a aktivitách židovských komunit a obcí.

Poslední kapitolu jsme věnovala aktuálním tématům, tedy pojetí židovského ghetta v Třebíči, jako světového dědictví UNESCO a také stále agresivnějšímu antisemitismu. Co se týče památkové rezervace v Třebíči, zaměřila jsem se především na proces získání tohoto ojedinělého statusu a na inovace, která by jej měly pomoci zachovat. V otázce antisemitismu jsem se ve své práci dala především směrem vyvrácení domněnky, že diskriminace židovské komunity skončila společně s druhou světovou válkou. Jako důkaz jsem uvedla několik historických momentů, kdy byla antisemitská nálada vůči Židům uplatňována. Dle mého názoru je nutné hledat kořeny této nenávisti v dalekém historickém kontextu. Nebraňme se proto čerpat z minulosti, ze zkušeností, které nás dokážou poučit a povedou k nalezení řešení tohoto konfliktu.

Summary

This thesis should be ended with the conclusion. The thesis is focused on history of Jewish people in our lands. I especially focused on their history in the 20th century. The main research area of my work is situated to Jewish ghetto in the Třebíč city. This ghetto is part of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO). The theoretical part of the work stands on literature and other internet sources. For the practical part was used the method of oral history. The source for the interview was a member of David's nation and witness of the World War II terrors - miss Susana Urban. She told me her incredible story and describe the live in Protectorate of Bohemia and Moravia. The story of family, which lost almost everything. The second interview was done with mr Petr Urban. The main topic of the second interview was the Judaism in these days. Besides describing of the Jewish history, I have one more goal. This thesis should handover the need of understanding equality between nations. We should enlighten from the horrible mistakes of the past and never do same mistakes again.

Seznam použitých pramenů a literatury

Ústní prameny

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s paní Urbanovou, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Rozhovor autorky (Sáry Hazukové) s panem Urbanem, dne 10.3 2020 v Třebíči. Audio záznam uložen v soukromém archivu autorky.

Odborná literatura

JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Vyd. 2. Praha: Rozmluvy, 2007. ISBN 978-80-85336-38-2.

JOURA, Jiří. *Procházky starou Třebíčí poštěsté*. Třebíč: Amaprint-Kerndl, 2015. ISBN 978-80-87710-26-5.

JANÁK, Jan. *Třebíč – dějiny města II*. Brno: Blok, 1981.

MILLER, Michael L. *Moravští Židé v době emancipace*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. ISBN 978-80-7422-307-5.

BARTUŠEK, Antonín. *Třebíč: metropole západní Moravy*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1959.

PRUKNER, Zdeněk. *Konec války na Třebíčsku*. Třebíč: Akcent, 2019. ISBN 978-80-7497-293-5.

BLACK, Ian. MORRIS, Benny. *Mossad: izraelské tajné války*. Vyd. 4. Brno: Jota, 2011. ISBN 978-80-7217-953-4.

TUREČEK, Břetislav. *Nesvatá válka o Svatou zemi: málo známá zákoutí nelítostného boje mezi Židy a Araby*. Vyd. 2. Praha: Knižní klub, 2018. ISBN 978-80-242-6110-2.

PAVLÁT, Leo. *Židé – dějiny a kultura*. Vyd.3. Praha: Židovské muzeum, 2005. ISBN 80-86889-11-4.

KLENOVSKÝ, Jaroslav. *Židovské památky Třebíče*. Vyd.3. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003. ISBN 80-7204-285-8.

HERZÁN, Lubor. *Od asanace k UNESCO: příběh obnovy třebíčské židovské čtvrti*. Třebíč: Akcent, 2013. ISBN 978-80-7268-973-6.

VANĚK, Miroslav. MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Vyd.2. Praha: Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2931-5.

PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví – Židé v protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-19-3.

LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha: Argo, 2007. ISBN 978-80-7203-862-6.

SOUKUPOVÁ, Blanka. *Židé v Českých zemích po šoa*. Bratislava: Marenčin PT, 2016. ISBN 978-80-8114-842-2.

MOTL, Stanislav. *Děti Antonína Kaliny: Příběh českého vězně, jehož odvaha překonala sílu smrti*. Praha: Rybka Publishers, 2013. ISBN 978-80-87067-31-4.

Internetové zdroje

Povodně se v Třebíči nevyhýbaly ani v dávné historii [online]. Dostupné z:

https://trebicky.denik.cz/zpravy_region/povodne-se-trebici-nevyhybaly-ani-v-davne-historii-20181111.html [cit. 01.05.2020].

Historie Osvětimi [online]. Dostupné z: <https://www.osvetim.info/historie.php> [cit. 24.06.2020].

Sedm nových Kamenů zmizelých [online]. Dostupné z:

<https://www.echo24.cz/a/SCRAT/sedm-novych-kamenu-zmizelych-lide-si-pripominali-vyroci-transportu-a-holokaust> [cit. 24.06.2020].

V Třebíči stoupá návštěvnost [online]. Dostupné z: <https://www.trebic.cz/v-trebici-stoupa-navstevnost/d-38933> [cit. 24.06.2020].

Seznam příloh

Příloha č. 1: *Vnitřní výmalba nové synagogy*

Příloha č. 2: *Nová synagoga – vnitřní prostory*

Příloha č. 3: *Hebrejské nápisy uvnitř nové synagogy*

Příloha č. 4: *Židovský hřbitov v Třebíči 1*

Příloha č. 5: *Židovský hřbitov v Třebíči 2*

Příloha č. 6: *Židovská čtvrť 1*

Příloha č. 7: *Pohled na židovskou čtvrť od Nové synagogy*

Příloha č. 8: *Uličky v židovské čtvrti*

Příloha č. 9: *Židovská čtvrť 2*

Příloha č. 10: *Turistické ukazatele*

Příloha č. 11: *Pohled na Přední synagogu*

Příloha č. 12: *Nábřeží u řeky Jihlavy*

Příloha č. 13: *Nábřeží židovské čtvrti*

Příloha č. 14: *Pohled na židovskou čtvrť od řeky Jihlavy*

Příloha č. 15: *Ulice Leopolda Pokorného*

Příloha č. 16: *Informační tabule 1*

Příloha č. 17: *Informační tabule 2*

Příloha č. 18: *Originál židovské pěticípé hvězdy*

Přílohy

Příloha č. 1: *Vnitřní výmalba nové synagogy* ¹¹⁷

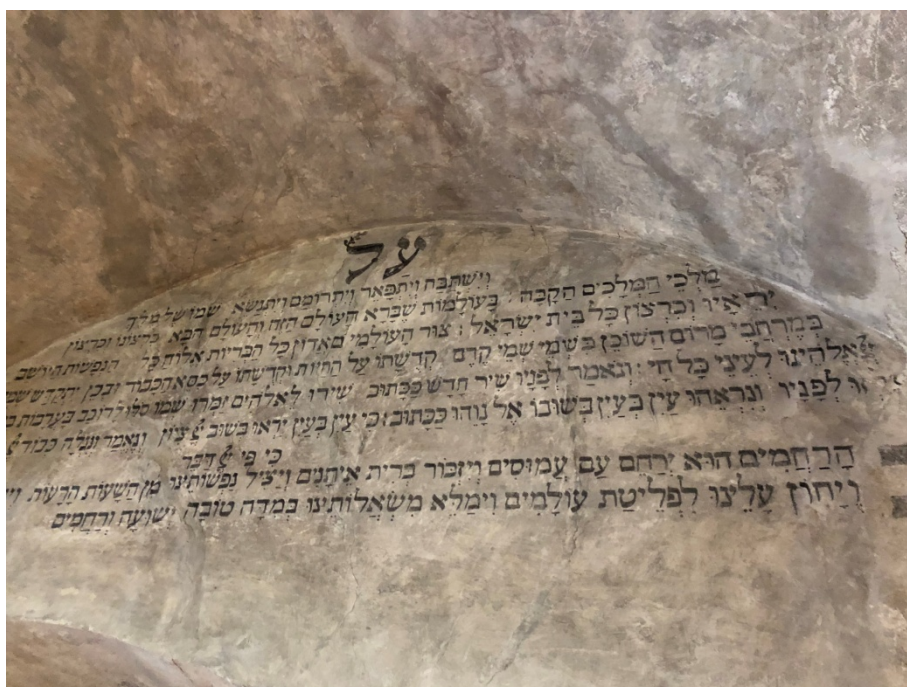
Příloha č. 2: *Nová synagoga – vnitřní prostory* ¹¹⁸

¹¹⁷ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹¹⁸ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 3: Hebrejské nápisy uvnitř nové synagogy ¹¹⁹

Příloha č. 4: Židovský hřbitov v Třebíči 1 ¹²⁰

¹¹⁹ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹²⁰ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 5: Židovský hřbitov v Třebíči 2 ¹²¹

Příloha č. 6: Židovská čtvrť 1 ¹²²

---

¹²¹ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹²² Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 7: *Pohled na židovskou čtvrť od Nové synagogy* ¹²³

Příloha č. 8: *Uličky v židovské čtvrti* ¹²⁴

¹²³ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹²⁴ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 9: Židovská čtvrť 2 ¹²⁵

Příloha č. 10: Turistické ukazatele ¹²⁶

¹²⁵ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹²⁶ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 11: *Pohled na Přední synagogu* ¹²⁷

Příloha č. 12: *Nábřeží u řeky Jihlavy* ¹²⁸

---

¹²⁷ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹²⁸ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 13: *Nábřeží židovské čtvrti*¹²⁹

Příloha č. 14: *Pohled na židovskou čtvrť od řeky Jihlavy*¹³⁰

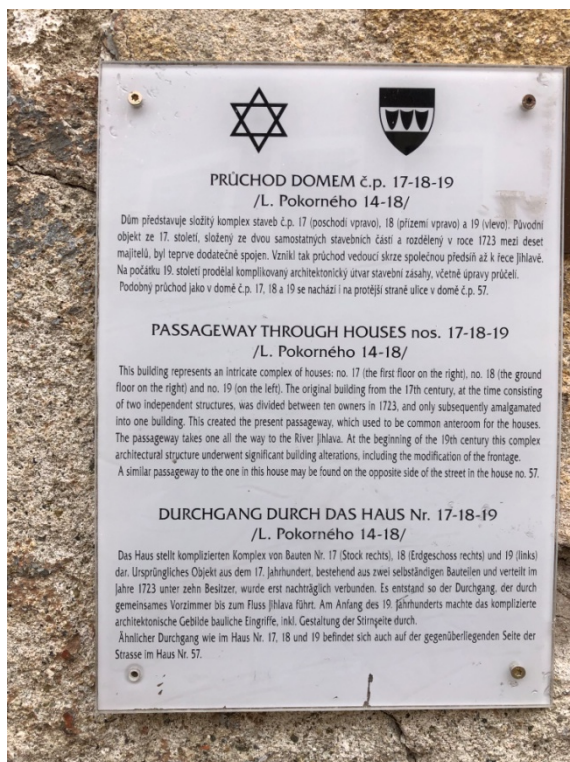
¹²⁹ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹³⁰ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 15: Ulice Leopolda Pokorného ¹³¹

Příloha č. 16: Informační tabule 1 ¹³²

¹³¹ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹³² Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

Příloha č. 17: Informační tabule 2 ¹³³

Příloha č. 18: Originál židovské šesticípé hvězdy ¹³⁴

¹³³ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020

¹³⁴ Soukromý archiv autorky (Sáry Hazukové), 14.6.2020